RANJENA SLOBODA I MILOSRDNI ZAGRLJAJ. Egzegetsko-teološka analiza Lk 15,11-32 u komunikacijskoj perspektivi

Jurišić, Matej

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Catholic Faculty of Theology in Djakovo / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:120:137678

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-19**

Repository / Repozitorij:

Repository of the Chatolic Faculty of Theology

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET U ĐAKOVU

RANJENA SLOBODA I MILOSRDNI ZAGRLJAJ
Egzegetsko-teološka analiza Lk 15, 11-32
u komunikacijskoj perspektivi

Diplomski rad

Mentor:
doc. dr. sc. Silvana Fužinato

Student:
Matej Jurišić

Đakovo, 2021.

Sadržaj

Sadržaj **2**
Sažetak ***4***
Summary ***5***
Uvod **6**
1. Evanđelje po Luki **7**
1.1. OPĆE ZNAČAJKE LUKINA EVANĐELJA 7
1.1.1. Autor i vrijeme nastanka 7
1.1.2. Evanđelje Milosrđa 10
1.2. TEOLOGIJA LUKINA EVANĐELJA 11
1.2.1. Bog ljubavi i milosrđa 12
1.2.2. Univerzalizam spasenja 14
1.3. PRISPODOBE KAO NAČIN GOVORA 16
2. Primarni teološki naglasci Lk 15, 11-32 ..... **19**
2.1. MILOST 19
2.2. MILOSRĐE 20
2.2.1. Neozbiljnost i degradacija milosrđa 22
2.2.2. Milosrđe u slobodi 24
2.3. PRAVEDNOST 24
2.4. OBRAĆENJE 26
3. Milosrđe i pravednost u prispodobi o milosrdnom ocu (Lk 15, 11-32) **28**
3.1. UVODNE NAPOMENE 28
3.2. STRUKTURA LK 15, 11-32 31
3.3. EGZEGETSKO-TEOLOŠKA ANALIZA LK 15, 11-32 33
3.3.1. Mlađi sin i ranjena sloboda (Lk 15, 11-20a) 33
3.3.2. Očev milosrdni zagrljaj (Lk 15, 20b-24) 36
3.3.3. Pravednost starijeg sina (Lk 15, 25-32) 39
4. Božja ponuda spasenja današnjem čovjeku **43**
4.1. BIJEG OD OCA KAO IZRAZ SLOBODE 43
4.2. BOŽJA LJUBAV PRIGIBA SE PREMA ČOVJEKU 44
4.3. MILOSRĐE KAO BOŽJI ZAHTJEV 44

4.4. CRKVA – IZVOR MILOSRĐA 45
4.5. CRKVA KOJA IZLAZI I SUSREĆE ČOVJEKA 48
4.6. BOG POBJEĐUJE LJUDSKU PRAVEDNOST SVOJIM MILOSRĐEM 50
Zaključak 53
Bibliografija 54

Sažetak

RANJENA SLOBODA I MILOSRDNI ZAGRLJAJ

Egzegetsko-teološka analiza Lk 15, 11-32 u komunikacijskoj perspektivi

Diplomski rad pod naslovom »Ranjena sloboda i milosrdni zagrljaj. Egzegetsko-teološka analiza Lk 15, 11-32«, kako sam naslov govori, posvećen je interpretaciji Lukine prispodobe o milosrdnom ocu. Cilj rada je egzegetsko-teološki prikaz Božjega lica. Naime, tijekom povijesti u govoru i prikazu Boga ponekad se, naglašavajući Božje pravedno djelovanje posebice u odnosu prema zlu i grijehu, nedovoljno ukazivalo na njegovo milosrđe i ljubav prema čovjeku. Stoga je primarni cilj rada prikazati, u svjetlu Lk 15, 11-32, dvije temeljne značajke Božjega lica: pravednost i milosrđe. Prvi dio rada posvećen je općim značajkama i teologiji Lukina evanđelja. Drugi dio donosi neke od primarnih teoloških naglasaka Lk 15, 11-32 kao što su: milost, milosrđe, pravednost i obraćenje. Treći i najznačajniji dio obuhvaća egzegetsko-teološku analizu Lk 15, 11-32 s posebnim osvrtom na milosrđe i pravednost. U četvrtom dijelu, posvećenu aktualizaciji teksta i učincima koje pobuđuje u čitateljima, pokušali smo definirati ulogu i značenje prispodobe o milosrdnom ocu za današnjeg čovjeka, te zadaću i poslanje Crkve u suvremenom svijetu.

Ključne riječi: *Luka, otac, mlađi sin, stariji sin, sloboda, pravednost, milosrđe*

Summary

WOUNDED FREEDOM AND A MERCIFUL EMBRACE
Exegetical-theological analysis Lk 15, 11-32
in a communicative perspective

Graduation thesis entitled »Wounded Freedom and Merciful Embrace. The Exegetical-Theological Analysis of Luke 15: 11-32, as the title itself says, is dedicated to the interpretation of Luke's parable of the merciful father. The aim of the paper is an exegetical-theological presentation of the face of God. Namely, throughout history, in the speech and presentation of God, sometimes, emphasizing God's righteous action, especially concerning evil and sin, his mercy and love for man have been insufficiently pointed out. Therefore, the primary goal of the paper is to present, in the light of Lk 15: 11-32, two fundamental features of the face of God: righteousness and mercy. The first part of the paper is devoted to the general features and theology of Luke's Gospel. The second part brings some of the primary theological emphases of Luke 15: 11-32 such as grace, mercy, righteousness, and conversion. The third and most significant part includes an exegetical-theological analysis of Luke 15: 11-32 with special reference to mercy and justice. In the fourth part, dedicated to the actualization of the text and the effects it evokes in readers, we tried to define the role and meaning of the parable of the merciful father for today's man, and the task and mission of the Church in the modern world.

Keywords: *Luke, father, younger son, older son, freedom, justice, mercy*

Uvod

Diplomski rad pod naslovom »Ranjena sloboda i milosrdni zagrljaj« analizira jednu od najljepših Isusovih prispodoba o Božjem milosrđu. Riječ je o prispodobi o milosrdnom ocu koju nalazimo samo u Lukinu evanđelju (15, 11-32).

Radi potpunijeg razumijevanja navedene prispodobe prvi dio rada prikazuje opće značajke Lukina evanđelja, kao što su autor, stil pisanja i nastanak evanđelja, te neke od najznačajnijih teoloških tema, kao što su ljubav, milosrđe i univerzalizam spasenja. Drugi dio rada donosi detaljniji prikaz primarnih teoloških naglasaka koje proizlaze iz Lk 15, 11-32: milost, milosrđe i pravednost. Treći dio posvećen je egzegetsko-teološkoj analizi Lk 15, 11-32, u svjetlu prethodnih poglavlja, s posebnim osvrtom na pravednost i milosrđe kao dvije temeljne značajke Božjega lica objavljena u njegovu Sinu Isusu Kristu. U četvrtom dijelu, posvećenu aktualizaciji teksta, pokušat ćemo odgovoriti na sljedeća pitanja. Kako prispodoba o milosrdnome ocu utječe na današnjeg čovjeka? Na što ga poziva i potiče? Kakvu sliku Boga objavljuje? Koje poslanje Crkve iz nje proizlazi?

U nekim razdobljima povijesti svijeta i Crkve dominirala je slika Boga pravednog i strogog suca. U suvremenom svijetu uočava se tendencija prikazivanja Boga kao Boga milosrđa i ljubavi. Kako pomiriti te dvije značajke Božjega lica? Je li Bog pravedan ili milosrdan? Ili je i pravedan i milosrdan? Isključuje li nužno pravednost milosrđe i obrnuto? Pitanja su na koja ćemo pokušati pronaći odgovor u ovom radu.

Dakle, cilj ovoga rada je prikazati milosrdno lice Boga Oca i ispravno poimanje njegove pravednosti. U svijetu u kojemu mnogi napuštaju Oca i koji žive kao da Boga nema, u kojemu se mnogi deklariraju ateistima i u kojemu je sve više prisutan religiozni indiferentizam, ovaj rad želi svjedočiti Boga ljubavi i milosrđa te upaliti svjetlo nade da unatoč svemu »dobrota Gospodnja nije nestala i da milosrđe njegovo nije presušilo« (Tuž 3, 22).

1. Evanđelje po Luki

Prispodoba o izgubljenom i nađenom sinu pripada petnaestom poglavlju Lukina evanđelja u kojemu Isus objavljuje Boga ljubavi i milosrđa. Budući da je riječ o jedinstvenoj prispodobi koju nalazimo samo u Lukinom evanđelju u prvom ćemo se poglavlju ukratko osvrnuti na neke od temeljnih i specifičnih značajki Lukina evanđelja koje su nužne za potpunije i bolje razumijevanje Lk 15, 11-32.

1.1. OPĆE ZNAČAJKE LUKINA EVANĐELJA

1.1.1. Autor i vrijeme nastanka

Autor trećeg evanđelja i Djela apostolskih rođen je u poganskoj obitelji između 9. i 10. godine poslije Krista u Antiohiji, koja je od 301. godine prije Krista bila glavni grad kraljevine Sirije. U poslanici Kološanima 4, 14 u popisu obrezanih navodi se i Luka. Iz toga proizlazi da nije bio Židov. Stoga prema mišljenju nekih autora Luka je bio poganin koji se obratio (prozelit) ili bogobojaznik, tj. onaj koji se obratio na židovstvo ili je simpatizirao židovstvo nekoliko godina prije nego li je prihvatio kršćanstvo.[1] Ime Luka dolazi od latinske riječi *lux* – »svjetlo«. Zato *Legenda aurea* (Zlatna legenda) označava Luku kao svjetlo koje je rasvijetlilo svijet. Ta legenda pridaje Luki mnoge atribute: da je poput sunca, da je uzvišen u svome razmišljanju, lijep u svojoj mijeni, brz u svojoj žarkoj propovijedi i vrlo koristan jer je napisao ono što je poučavao da bi i drugi mogli doći do spoznaje do kojih je on došao.[2]

U 37. godini života, Luka dolazi u kontakt s kršćanskim iskustvom koje ga je zasigurno oduševilo, posebice u svjetlu zajednice koja, iako mlada, živi kao jedno srce i jedna duša. Nekoliko godina kasnije, njegovo prijateljstvo sa svetim Pavlom dovelo je Luku do obraćenja na kršćanstvo te je postao njegov bliski suradnik. Njegovo evanđelje, posebno Djela apostolska, otkrivaju njegovu dobru kulturnu formaciju: piše na izvrsnom grčkom i dobro poznaje biblijski prijevod 70-ih (napisan na grčkom), čak i ako nije Židov.[3]

---

1 Usp. R. E. BROWN, *Uvod u Novi zavjet*, Zagreb, 2008., 261-263.

2 B. LUJIĆ, *Naviještati Boga milosrđa u današnjem vremenu,* Zagreb, 2016., 188.

3 V. DE DOMINICIS, *Luca, evangelista della Misericordia di Dio*, Roma, 2018. Dostupno na: https://www.vaticano.com/luca-evangelista-della-misericordia-di-dio/ (20. 10. 2020.).

S obzirom na završetak njegova života neki autori tvrde da je Luka svoj zemaljski život završio prirodnom smrću, dok drugi zastupaju teoriju o Lukinom mučeništvu prema kojoj je bio obješen na maslini u Patrasu zajedno s Andrijom, apostolom.[4] Više pojedinosti o autoru nalazimo u Antimarcijanskom prologu koji datira oko 180. godine, a koji navodi sljedeće:

> »Luka, Sirac iz Antiohije, po zanimanju liječnik, bijaše učenik apostola. Kasnije je postao učenik Pavlov do njegove smrti. Nakon što je besprijekorno služio Gospodinu a nije se ženio niti imao djece, umro je u Boeciji (pokrajini u Grčkoj) pun Duha Svetoga, u dobi od 84 godine.«[5]

Sveti Luka posebno se štovao u Srednjem vijeku. Naime, na spomendan njegove smrti blagoslivljali su se papirići s molitvama, koji su se potom davali životinjama u hrani da ih pojedu kako bi ih se zaštitilo od raznih bolesti. Te papiriće stavljalo bi se i na bolesnike, u vjeri da će Luka kao liječnik u nebu pomoći njihovom ozdravljenju i oporavku. I žene su nosile takve napisane molitve radi lakšeg poroda.[6]

U Kol 4, 14 Luka je dobio naziv *ho hiatros ho agapetos* – »ljubljeni liječnik«. Bizantski povjesničar Nikefor Kalist, zvani i Ksanthopulos (oko 1256.-1335.) slijedi tradiciju da Luka nije bio samo autor svoga evanđelja i Djela apostolskih, nego da je bio i slikar te da od njega potječe slika Majke Božje koju je carica Eudoksija našla u Jeruzalemu, a danas se čuva u Pavlovskoj kapeli crkve Santa Maria Maggiore u Rimu.[7]

Evanđelist Luka je u ikonografiji prikazan simbolom bika, jer njegovo evanđelje započinje izvješćem o Zaharijinoj žrtvi u Hramu i navještajem Krstiteljeva rođenja (usp. Lk 1, 5-25). U novije vrijeme postoji veliko zanimanje za ponovno i dublje produbljivanje Lukina evanđelja, što zbog nekih kontroverzija u njegovoj teologiji što zbog aktualizacije nekih od tematika koje imaju socijalnu važnost kao što su primjerice: siromaštvo, posjedovanje dobara, pozornost prema odbačenima i ženama itd. Taj interes pokazao je i

---

4 *Isto.*

5 M. ZOVKIĆ, *Isus u evanđelju po Luki*, Sarajevo, 2002., 17-58.

6 B. LUJIĆ, *Naviještati Boga milosrđa u današnjem vremenu,* 189.

7 Usp. *Isto.*

H. Conzelmann koji je 1954. godine objavio svoje poznato djelo: »Die Mitte der Zeit Studien zur Theologie des Lukas«.

S obzirom na naslov izraz *Euagelion kata Loukan* – »Evanđelje po Luki« po prvi puta se pojavljuje u papirusu Bodmer XIV (175.-225. god. pos. Kr.). Osim toga u Muratorijevom kanonu iz kraja II. st. nalazimo sljedeći zapis:

> »Treća je knjiga evanđelje po Luki. Ovaj Luka je liječnik kojega je nakon Isusova uzašašća Pavao poveo sa sobom kao suputnika. Pisao je u svoje ime i prema svom gledištu, premda osobno nije vidio Gospodina u tijelu.« (XV, br. 34).[8]

Luka piše, za razliku od Marka i Mateja, kvalitetnijim i uglađenijim grčkim jezikom. On je oduševljeni učenik svoga Učitelja kojega prikazuje kao Spasitelja svih ljudi, prijatelja siromaha i otpisanih, čovjeka kojega se može nasljedovati te imati povjerenje u njega.[9]

Luka osobno nije upoznao Isusa, osim kroz pisane dokumente i svjedočanstvo apostola Jakova, Petra i Barnabe. Upoznao je Mariju, pa su prisni i detaljni podaci o Isusovu djetinjstvu sigurno bili prikupljeni kroz sjećanja i riječi. Njegov je cilj napisati povijesno djelo koje će kronološkim redoslijedom izvijestiti o činjenicama, ali u stvarnosti učinit će mnogo više. Tako Luka navodi čitatelja na susret s beskrajnom Božjom milošću,[10] želeći da svi budu spašeni, posebice siromašni i marginalizirani: grješnici, žene i pogani.

U svezi nastanka Evanđelja postoje tri teorije: oko 63. godine, oko 75.-85. godine ili početkom drugog stoljeća. Za potpunije razumijevanje navedenih teorija potrebno je ukazati na sljedeće važne detalje:

1. U Djelima apostolskim autor navodi da je Pavao još u zatvoru. Da je Luka nešto znao o Pavlovom oslobođenju ili o njegovoj mučeničkoj smrti, zasigurno bi o tome pisao.
2. Iz pastoralnih poslanica možemo uočiti kako je Pavao ponovno posjetio Efez. Da je evanđelist Luka pisao nakon što je Pavao posjetio to mjesto, ne bi sigurno Pavlovo proročanstvo da ga Efežani neće više vidjeti (Dj 20, 25.38) ostavio tek tako, a da to ne bi prokomentirao.

---

8 M. GRILLI, *L'opera di Luca I. Il vangelo del viandante,* Bologna, 2012., 11-13.

9 M. ZOVKIĆ, *Isus u evanđelju po Luki,* 17-58.

10 Dante ga naziva »Scriba mansuetudinis Christi«.

3. Luka komentira ispunjenje Agabovog proročanstva (Dj 21, 28). Da je pisao nakon 70. godine, bilo bi za očekivati da će spomenuti i ispunjenje Isusovog proročanstva o razorenju Jeruzalema (Lk 21, 20).[11]

Prema R. E. Brownu[12] čini se da je najargumentiranije tvrditi da je Evanđelje po Luki napisano 85. godine s tim da se toj godini može dodati ili oduzeti pet do deset godina. Brown odgovarajući nekim kritičarima koji niječu i sumnjaju da je Luka autor i Djela apostolskih piše: »Ne možemo tvrditi sa sigurnošću da je Luka autor kao što je jedna škola tvrdila iz II st.; ali nema niti jedan ozbiljan razlog da bi predložili nekon drugog kandidata kao potencijalnog autora.«[13]

1.1.2. Evanđelje Milosrđa

Lukino evanđelje s pravom možemo nazvati »Evanđelje milosrđa«. Potvrdu navedenoj tvrdnji možemo pronaći u izvješćima o milosrdnom Samarijancu (Lk 10, 29-37), izgubljenoj i nađenoj ovci (Lk 15, 3-7), izgubljenoj i nađenoj drahmi (Lk 15, 8-10), izgubljenom i nađenom sinu (Lk 15, 11-32), Zakeju cariniku (Lk 19, 1-10) itd. U cijelom svom evanđelju Luka objavljuje i prikazuje Boga kao milosrdnog Oca koji bezuvjetno ljubi svoju djecu i koji se nježno prigiba k njima, vodeći ih k spasenju u svome ljubljenome Sinu, Isusu Kristu. U svezi Božjega milosrđa koje se poput crvene niti provlači kroz cjelokupno Evanđelje milosrđa, Massimo Grilli navodi sljedeće temeljne značajke: Bog koji je na strani Izraela i čovjeka (*hesed*), majčinska ljubav (*rahâmîm*), vjernost i odanost preuzetoj obvezi (*'emet*) i milosrdno dobročinstvo (*hên*). Božje milosrđe na strani je i na korist grješnicima i potrebitima.[14]

U uskoj vezi s Božjim milosrđem je Božja pravednost. No, potrebno je naglasiti da Božja pravda nije distributivna, nego spasonosna te da se ostvaruje reintegracijom grješnika u puninu života i u zajednici pravednika. Hvalospjev *Benedictu*s, koji evanđelist donosi na

[11] Usp. L. MORRIS, *Evanđelje po Luki*, Daruvar, 1997., 23.

[12] R. E. BROWN, *Uvod u Novi zavjet*, 268.

[13] *Isto.*

[14] Usp. M. GRILLI, Il suo nome è misericordia, u: G. MICHELINI (ur.), *I vangeli della misericordia*, Milano, 2016., 6.

početku Evanđelja, nakon što je podsjetio na milost dodijeljenu Ocima i zakletvu danu Abrahamu, objavljuje posjet mladog Sunca s visina.[15]

U tom svjetlu možemo reći da je Lukino evanđelje, evanđelje dalekih, u očima ovoga svijeta beznačajnih i marginaliziranih. Naime, samo Luka izvještava o Isusovom dijalogu s razbojnikom na Kalvariji (Lk 23, 39-43). Nadalje, to je evanđelje sumnjivih i izgubljenih, jer samo Luka govori o Isusu koji se približava učenicima na putu u Emaus (Lk 24, 13-35).[16] Osim toga Lukino evanđelje je i evanđelje odnosa s Bogom koje se rađa i gradi molitvom. Naime, autor prikazuje Isusa koji se povlači na osamljena mjesta i u noćnoj tišini, posebno prije odlučujućih trenutaka svoga života, razgovara sa svojim Ocem.[17]

1.2. TEOLOGIJA LUKINA EVANĐELJA

Lukina teologija posebno je sadržana u izvješću o Kristovoj muci i smrti na križu (Lk 22, 1-71; 23, 1-56) u kojemu naglašava Kristovu strpljivost, oprost i predanje u Očevu volju, razilaženje svijeta i njegovu spremnost na obraćenje.[18] No jedna od središnjih teoloških tema kojoj ćemo posvetiti posebnu pozornost je milosrđe.

Luka je pisao u pluralističkoj Antiohiji u prvim godinama devetog desetljeća kršćanske ere. Na poseban se način obraćao poganima. Stoga je glavno pitanje Lukinih zajednica bilo teodicejskog karaktera. Ako je Bog dopustio razorenje svetoga hrama i ako nije ostao vjeran svojim obećanjima, zašto onda pogani koji su se obratili vjeruju da će Bog biti vjeran obećanjima koja im je dao? Lukin odgovor na ta pitanja je kerigmatskog karaktera. Riječ je dakako o Trećem evanđelju i Djelima apostolskim u kojima Luka želi pokazati da je Bog doista ostao vjeran svojim obećanjima, ali na jedan neočekivan način: u njegova obećanja uključeni su žene, siromasi i bogati poreznici.

Evanđelist Luka prikazuje svoga Učitelja kao onoga koji ponekad dokida propise Zakona, ali ne opovrgava Zakon koji i nadalje ostaje važeći. Isus daje smisao Zakonu, jer gleda čovjeka i način na koji bi Zakon bio u službi čovjeka, a ne obrnuto. Isus traži izgubljene i grješnike, uvodeći ih u zajedništvo i savez s Bogom i očitujući veličinu i smisao svojega

---

[15] *Isto.*

[16] V. DE DOMICINIS, *Luca, evangelista della misericordia*.

[17] *Isto.*

[18] Usp. M. ZOVKIĆ, *Isus u evanđelju po Luki*, 66-68.

mesijanskog poslanja. Taj Isusov stav pokazuje njegovu otvorenost srca i širinu pogleda u kojima vjeruje u svakog čovjeka, pružajući mu priliku za ponovim uspostavljanjem zajedništva i pomirenja s Bogom.[19]

1.2.1. Bog ljubavi i milosrđa

U 15. poglavlju evanđelist Luka donosi tri prispodobe o Božjem milosrđu kao odgovor onima koji su mrmljali protiv Isusova blagovanja s carinicima i grješnicima. Prema njihovu mišljenju takvim stavom i ponašanjem Isus nije slijedio primjer pravednih Židova i učitelja vjere, koji su se u brizi za obrednu čistoću odvajali od grješnika, potičući ih tako na obraćenje i promjenu života. No, Isus svima, grješnicima i javno napuštenima, pruža priliku za obraćenje, povratak u ovčinjak i spasenje. Isus priznaje ljudsko dostojanstvo i pravo na milosrđe svima, pravednim opslužiteljima Zakona jednako kao i javnim grješnicima.

Štoviše, opominje Židove pozivajući ih na otvorenost srca poniznosti, istini o samima sebi i obraćenju, jer je to jedini put ulaska u Kraljevstvo nebesko. To je napose vidljivo u tumačenju ispravnog stava prema grješnici u kući Šimuna farizeja (Lk 7, 40-47) i stava starijeg sina koji će biti osuđen ako se na očevu molbu ne pridruži veselju i radosti zbog povratka mlađeg, izgubljenog brata (Lk 15, 25-32). Pitanje je hoće li stariji sin prihvatiti poziv na sudjelovanje u radosti ili će ga odbiti. Ta prispodoba o milosrdnom ocu koji je imao dva sina, poučava nas da se Božja vladavina realizira ovdje na zemlji samo ako se temelji na Božjoj ljubavi koja omogućuje da se izgubljenost nadiđe u ljubavi, a umišljena pravednost ispuni ljubavlju.[20]

Luka zastupa stav koji je popraćen uvjerenjem da Isus ima srce za siromašne, odbačene i prezrene, ali ne odbacuje ni jednu osobu, pa čak ni one moćne ili one koji su se smatrali boljima od drugih zbog svoje lažne pravednosti. Tako je bio gost u kući Šimuna farizeja (Lk 7, 36-50) i u kući Zakeja bogatog nadcarinika (Lk 19, 1-10). Stoga se pitamo zašto je Isus blagovao zajedno s grješnicima? Dakako, da ih potakne na obraćenje i privede k spasenju. Na taj način u svom životu Isus je objavio Božji očinski zagrljaj darovan svakomu čovjeku, posebice grješnicima koji se vraćaju u očinsku kuću. Zajedničkim

---

[19] Usp. D. J. HARRINGTON, B. V. VIVIANO, R. J. KARRIS, R. J. DILLON, PH. PERKIS, *Komentar evanđelja i djela apostolskih*, Sarajevo, 1997., 258-262.

[20] M. ZOVKIĆ, *Isus u evanđelju po Luki*, 66-68.

blagovanjem i drugovanjem kao da je želio pokazati svoje zajedništvo s grješnicima i carinicima koje su prezirali i odbacivali.[21]

> »S Lukinim evanđeljem puno se toga mijenja u promatranju Isusa, njegova djela i Crkve. Lukino dvostruko djelo – Evanđelje i Djela Apostolska – daje povijesnu perspektivu ne samo Isusova nastupa i djelovanja nego i djelovanja Crkve izvan židovskog prostora. Luka nastoji stvoriti povijesno vjernu i vjerodostojnu sliku o Isusu Kristu, služeći se primjerima grčkih i rimskih pisaca povijesti. Isus je u Lukinom evanđelju uključen u Božju povijest spasenja s Izraelom, koja ima svoj nastavak u Crkvi. Luka je htio prikazati Isusa kao spasitelja ne samo Židova nego i Grka, na što upućuje spominjanje grčke riječi *sôtêr*: jednom za Boga i dvaput za Isusa. Mesija je za Luku tijesno povezan s Božjim poslanjem i snagom koju mu je Bog dao. No to je isto tako i trpeći Mesija koji je po smrti i uskrsnuću zapravo uzvišen, i postao je Gospodin.«[22]

U Lukinom evanđelju vidljivo je i često se ističe kako je Bog u Isusu pokazao svoje milosno lice.[23]

> »Glavna oznaka i jezgra kršćanskog naviještanja jest milosrđe. Luka nam iznosi prvu kršćansku zajednicu kao ostvarenje evanđelja milosrđa. Bijahu postojani u zajedništvu: 'Svi koji prigrliše vjeru bijahu združeni, i sve im bijaše zajedničko. Sva bi imanja i dobra prodali i porazdijelili svima' (Dj 2, 42-47).«[24]

Jedna od središnjih tema Lukina evanđelja je Božje milosrđe. Naime, Luka prikazuje Božje opraštanje na takav način da slušatelja uvodi u razmišljanje međusobnoga ljudskog opraštanja, gdje Božje opraštanje – kako i sam evanđelist prikazuje da ga je objavio i ostvario Isus Krist – postaje primjer i uzor za uzajamno ljudsko opraštanje. Navještaj Božjeg oproštenja prožima cjelokupno Evanđelje postajući glavna tema koja otvara i zatvara ovo evanđelje. Stoga ga je potrebno promatrati u svjetlu Božjeg opraštanja i milosrđa jer u Isusu Kristu Bog je oprostio grješnom čovjeku i omogućio mu pristup u zajedništvo života. U nekoliko slučajeva prisutnost oproštenja možemo primjetiti po

---

[21] Usp. *Isto,* 67-70.

[22] B. LUJIĆ, *Isusova otvorena antropologija,* Zagreb, 2005., 75.

[23] Usp. *Isto,* 76.

[24] C. TOMIĆ, Evanđelje milosrđa, u: *Obnovljeni život* 48(1993.)5, 439-457., ovdje 439.

znakovima nadvladanih posljedica grijeha. Odnosi među osobama koji su narušeni najveći su i vrlo uočljivi znak prisutnosti grijeha, pa se s tim u svezi prisutnost oproštenja grijeha najlakše može zamijetiti u uspostavi grijehom narušenog zajedništva.[25]

1.2.2. Univerzalizam spasenja

Drugi značajan teološki motiv Lukina evanđelja je univerzalizam spasenja. U Evanđelju po Luki Isus ne propovijeda izravno poganima, niti dovršava uspostavu svoga kraljevstva. Iako Kraljevstvo mora obuhvaćati i pogane, ta se univerzalna dimenzija ostvaruje tek nakon Isusova uzašašća, u službi Crkve, kako je opisano u Djelima apostolskim. Iako se univerzalizam spasenja očituje u punini nakon Isusova uzašašća u svom propovijedanju Isus objavljuje oproštenje grijeha svim ljudima. Stoga možemo reći da je Lukino evanđelje »Evanđelje sveopćeg spasenja«.[26] Hans Conzelmann drži da je Luka želio napisati povijest spasenja u tri razdoblja:

1. Razdoblje Izraela
2. Razdoblje Isusove službe
3. Razdoblje Crkve.[27]

Isus pruža spasenje i ulazak u Božje kraljevstvo ne samo onima koji su proučavanjem Tore detaljno i dobro upoznali Božje zakone i koji se potom trude ostvariti ih i primijeniti u vlastitome životu. Isus je nada onima koji su nadu posve izgubili. Kraljevstvo Božje nikako ne možemo niti smijemo usporediti ni s Crkvom, ni s nebom samo u smislu prekogrobnosti, ni s bilo kojim drugim društveno-političkim redom. Božja vladavina je nešto puno više, viši cilj spasenja za sve ljude kao što je u početku bilo nazočno i ostvarivalo se u Isusu iz Nazareta. Novost Radosne vijesti ili Evanđelja, nije »nova nauka«, nego Isus Krist po kojem Bog nama ljudima otvara nove horizonte te putove spasenja.[28]

Isus je nerijetko bio okružen Židovima pravednicima, točnije onima koji su se tako smatrali. Pravedni Židov izvršavao je 613 propisa koji su se temeljili na tumačenju Zakona. Bilo je 248 zabrana, jer su smatrali da je toliko kostiju u čovjeku, te 365

---

[25] D. TOKIĆ, Božje opraštanje u evanđelju po Luki, u: *Bogoslovska smotra* 82(2012.)3, 731-741., ovdje 731-736.

[26] Vangelo di Luca, introduzione, Rim, 2008. Dostupno na: http://www.giovaniemissione.it/senza-categoria/1810/vangelo-di-luca-introduzione/ (22. 10. 2020.).

[27] L. MORRIS, *Luka,* Novi sad, 1983., 28-29.

[28] A. WEISER, *Središnje teme novoga zavjeta,* Zagreb, 1981., 7-10.

zapovijedi jer toliko je dana u godini. Glavna briga i središte svega bila je pravednost te uvjerenje da Bog dobro nagrađuje a zlo kažnjava. Onaj tko nije mogao naučiti Božji zakon bio je uspoređivan s najgorim grješnikom kojemu nema nade. Tako je između »pravednih« i »nepravednih« postojala velika razlika, u tolikoj mjeri da pravedni nisu čak dolazili u kontakt s bezbožnicima kako se ne bi onečistili. Isus je pružao spasenje svim ljudima, a njegovo druženje i prijateljevanje s grješnicima i nepravednicima koji nisu opsluživali Zakon dovelo je do veće mržnje prema njemu, jer su pravednici u njemu vidjeli svoga neprijatelja.[29]

Uz milosrđe i univerzalizam spasenja u nastavku donosimo još neke od središnjih teoloških motiva Lukina evanđelja:

1. Eshatologija: Neki tvrde da je Luka deeshatologizirao svoje evanđelje. Iako ona nije toliko naglašena kao kod drugih sinoptika ne može se reći da Luku ne zanima tema eshatologije jer i on očekuje dolazak svršetka kad će se spasenje o kojem piše u potpunosti ostvariti.
2. Božji plan: Bog očituje svoj plan s čovjekom i u ljudskoj povijesti. Prvi plan je vidljiv u Križu.
3. Uloga žena: Bog je blizu i onima koji u društvu nisu bili prihvaćeni, tj. odbačenima i marginaliziranima, posebice ženama, siromasima i djeci. Luka pridaje veliku važnost ženama. Tako piše o Mariji, Isusovoj majci, Elizabeti, Ani, Marti i Mariji Magdaleni (Lk 10, 38-42). Navodi čak i imena žena grješnica: udovica iz Naina (Lk 7, 11), grješnica koje je pomazala Isusova stopala (Lk 7, 37), udovica koja je sve svoje bogatstvo predala Bogu (Lk 21, 1-4), zatim Jeruzalemske kćeri koje su plakale za Isusom na njegovu križnom putu (Lk 23, 27). Žena se spominje i u prispodobi o izgubljenoj drahmi (Lk 15, 18).
4. Djeca: Lukina ljubav i briga za djecu zrcali se u prikazu Isusova djetinjstva. Luka donosi puno podataka i o rođenju Ivana Krstitelja.[30]
5. Siromasi: Isus je propovijedao siromašnima. Luka čak spominje blagoslov za siromašne. Zalagao se za siromašne i zanimalo ga je sve što je u svezi sa siromasima. U više navrata opominje bogataše.
6. Kristovo trpljenje: Krist je trpio za sve nas, darujući nam spasenje. U cijelom

[29] Usp. *Isto,* 11-12.

[30] L. MORRIS, *Luka,* 32-38.

Evanđelju, na izravan ili neizravan način, prisutna je tema križa. Luka Isusa vidi kao spasitelja ljudi. To se spasenje ostvaruje po križu koji je u njegovu evanđelju sinonim za spasenje.

7. Duh Sveti: Božji plan ne završava u djelu križa, nego se nastavlja Duhom Svetim. Znamo puno zgoda gdje je već od prije djelovao Duh Sveti, primjerice Marijino začeće i Isusovo krštenje u Jordanu. Luka stavlja veliki naglasak na Duha Svetoga. Duh je onaj koji daje snagu Isusovim učenicima i vjernicima. Prema nekim autorima Lukino naglašavanje Duha Svetoga zamjena je za eshatologiju kojoj ne pridaje toliko pozornosti.
8. Molitva: Luka navodi važnost molitve. Donosi primjere gdje se Isus molio Ocu. Molio je i za neprijatelje te je opominjao svoje slušatelje i suvremenike o pogrješnoj molitvi.
9. Slavljenje: Luka je autor najvećih hvalospjeva kršćanske vjere: *Magnificat, Benedictus, Nunc Dimittis.* To su sve hvale i zahvale Bogu za primljene darove i milosti. Zahvalna molitva popraćena je radošću i slavljenjem Božjeg imena.[31]

1.3. PRISPODOBE KAO NAČIN GOVORA

Imenica *parabolé* u evanđeljima se pojavljuje pedesetak puta. Učestalo ju susrećemo osobito kod Mateja, Marka i Luke. Riječ je o izvedenici grčkog glagola *parabállein,* koji u etimološkoj perspektivi izvorno znači »bacati pokraj«, »stavljati uz«, »supostavljati«. Prvotno značenje prispodobe je »supostavljanje«, a nakon toga razvila su se i druga značenja: usporedba, ilustracija, analogija, uzrečica, parabola.[32]

Prispodoba je način govora ili prikazivanja kojim želimo nešto usporediti, na razne načine i s različitim ciljevima. Tako razlikujemo jednostavne usporedbe (npr. »jak kao lav«) i slikovite riječi (npr. »u laži su kratke noge«). U opisima evanđelista i sam Isus uporabljuje takve jednostavne izreke: »Budite mudri kao zmije, a bezazleni kao golubovi« (Mt 10, 16) i »Vi ste svjetlo svijeta« (Mt 5, 14). Govori takve vrste služe za pojašnjavanje i pamćenje. Njihov cilj nije samo spoznajni (kognitivni), nego puno dublji. One dotiču nutrinu i *cardios* – »srce« slušača te apeliraju na njihovo ponašanje.

Postoje i prispodobe u užem smislu. Tako Isus u svom govoru opisuje svakidašnjicu i/ili

---

[31] *Isto,* 38-43.

[32] Usp. M. MARULIĆ, *Latinska manja djela I,* Split, 1992., 307-308.

neki poznat događaj, poučavajući svoje sugovornike o Kraljevstvu Božjem. Prispodobe nam pomažu da shvatimo tko je taj koji ispunjava spasenjski Božji naum te kako postići spasenje. Posebna vrsta prispodobe je *parabola*. Započinje opisivanjem odnosa koji su slušateljima poznati, ali zatim koristi slobodno izmišljen događaj, potičući slušatelja na donošenje svoga osobnog suda. Sljedeća skupina prispodoba su *pripovijedanja raznih primjera.* U njima je u pripovjednom stilu na scenu postavljena igra koja bi trebala utjecati na donošenje suda i na ponašanje slušatelja. Posljednji oblik prispodoba, ali ne i manje važan jest *alegorija.* Riječ je grčkoga podrijetla i znači izgovaranje nečeg drugog od onoga što se misli.

Na koncu valja spomenuti da Isusove prispodobe nisu samo bezazlene povijesti i lijepe bajke ili pričice za zabavu. Isus Krist govorio je u prispodobama kako bi na jednostavan i poučan način predočio ljudima poruku spasenja i kako bi bolje mogli shvatiti što uistinu znači Kraljevstvo nebesko. Pozornost mora biti usmjerena na razliku između izvornog smisla Isusove prispodobe i njezinog alegorijskog shvaćanja koje su koristili i evanđelisti, ali i tumači nakon njih.[33]

U sinoptičkim evanđeljima prisutna je 41 prispodoba. S obzirom na izvore iz kojih potječu podijeljene su na sljedeći način: 6 prispodoba je Markovih, 10 je zajedničkih Mateju i Luki (Q), 10 ih se nalazi samo kod Mateja, a 15 kod Luke.[34]

> »Prispodobe ne sadrže opća načela mudrosti ili etičnosti života, već predstavljaju živu riječ izgovorenu u sasvim konkretnoj situaciji Isusova života, jedinstvenu, neponovljivu i najčešće nepredvidivu. Isus želi da se njegovi slušatelji sami otkriju u njegovim riječima i da sami počnu reagirati, da se osjete pogođenima, da svoj život i svijet oko sebe počnu promatrati na nov način.«[35]

No, u prispodobama ne smije biti zanemaren eshatološki karakter koji je jako važan. Ako bismo ga zanemarili tada Isus ne bi bio ništa drugo doli neki običan učitelj mudrosti i etičnosti, dobar svjedok i primjer kako pravedno živjeti i ništa više od toga.[36] Isus je bio jako osjetljiv na važna ljudska pitanja koja su mučila svakodnevni život ljudi. Isusov stav

---

[33] Usp. A. WEISER, *Središnje teme novoga zavjeta,* 16-23.

[34] Usp. I. DUGANDŽIĆ, *Kako su nastala evanđelja,* Zagreb, 1999., 28-30.

[35] *Isto.*

[36] Usp. *Isto.*

bio je pedagoški stav roditelja koji kroz priče poučava svoje dijete i koji kroz primjere i slike želi dočarati svome djetetu neku stvarnost. Govoreći u parabolama Isus želi prvotno poučiti ljude kako naučiti njegov jezik ljubavi, te im pomoći u shvaćanju veličine i vrijednosti koju imaju u Božjim očima.[37]

[37] Usp. A. LJUMANOVIĆ, Nježnost u Lukinom evanđelju, u: *Kateheza* 6(1984.)4, 15-39., ovdje 35-36.

2. Primarni teološki naglasci Lk 15, 11-32

Nakon kratkog prikaza općih značajki Lukina evanđelja u drugom dijelu rada analizirat ćemo neke od njegovih primarnih teoloških naglasaka.

2.1. MILOST

»Izraz 'milost' (grč. *háris*) odnosi se na Božje djelovanje u stvaranju i u povijesti spasenja paloga čovjeka s ciljem da se ljudsko stvorenje otvori Bogu, otkupitelju i spasitelju, koji jedini uzdiže i spašava čovjeka u njegovu povijesnu bivovanju, kako bi potom čovjek eshatološki mogao pristupiti u puno zajedništvo s Bogom, Jedinim i Trojstvenim.«[38]

Tema milosti poput crvene niti prožima cjelokupno Sveto pismo, posebice Novi zavjet. Pavao i Luka posvećuju joj veliku pozornost. Tako Pavao u Kristovu vazmenom otajstvu pokazuje sadržaj milosti (Rim 8, 32), a u osobi samoga Krista pronalazi njezin personalni i konačni cilj (2 Kor 13, 13). Mogli bismo reći da je milost način na koji Bog odabire da čovjeka učini dionikom svoje unutarnje bîti.

Milost je iznimno važna za život vjernika. No tijekom povijesti posebice za vrijeme skolastike i Augustina došlo je do krivog poimanja milosti. Naime, preveliko naglašavanje milosti i njezino stavljanje u središte svega dovelo je do zapostavljanja čovjekove osobne uloge i svijesti o mogućnosti osobnog činjena dobra. Milost je plod Božjega dara, ali taj dar ostvaruje se u suradnji s čovjekom. Takve teorije možemo razumjeti i opravdati, jer osobito Augustin se borio s pelagijancima koji su tvrdili da čovjeku nije potrebna milost jer sve može učiniti sam svojim snagama. Pobijajući takve tvrdnje Augustin želi reći da je sve milost, ne misleći u doslovnom smislu te riječi. Čovjeku je itekako potrebna milost ukoliko je čovjekova narav ranjena istočnim grijehom. Postojanje ljudske slobode zajedno s milošću znači da milost ne uništava slobodu nego je čini istinski slobodnom.[39]

»Milost je Božji dar koji sadrži sve druge darove, ona je dar njegova Sina. Bog daje iz milosti a onaj koji prima nalazi pred njim milost i milje. Grča i hebrejska riječ koja se na latinski prevodi s *gratia,* a na hrvatski *milost,* označavaju izvor dara u onoga koji daje i

[38] T. STANCATI, Milost, u: A. STARIĆ (ur.), *Enciklopedijski teološki rječnik,* Zagreb, 2009., 648-650., ovdje 648.

[39] Usp. *Isto,* 648-650.

učinak dara u onoga koji prima.«[40] U teologiji milost je Božja naklonost koja se spušta prema čovjeku i apsolutno je nezaslužena. Milost označuje i djelovanje te naklonost u kojoj se Bog objavljuje čovjeku. Čovjek može slobodno prihvatiti milost ili je slobodno odbiti. Tu se onda može govoriti o »zajedničkom djelovanju« Boga i čovjeka.[41]

Milost je Božja pedagogija, kojom se obnavlja slika Božja u čovjeku. Milosno je djelovanje u tome da obnovi, osnaži i izbistri sličnost s Bogom. To se ostvaruje u procesu odgajanja.[42] Augustin kaže kako je milost vječita novost – *aeterna novitas*. Ta novost plod je ljubavi koja raste u slobodi. O odnosu između slobode i milosti Josepf Ratzinger će reći: »Spasenje se ne nakalemljuje na čovjeka poput neke stvari, već Bog traži čovjekov slobodan odgovor, on želi dijalog ljubavi.«[43]

2.2. MILOSRĐE

U židovstvu temeljna teza jest da se Bog objavljuje kao Bog milosrđa. »Bog milosrdan i milostiv, spor na srdžbu, bogat ljubavlju i vjernošću« (Izl 34, 6). Milosrdan (*rahum*), milostiv (*hanun*) i ljubav (*hesed*) neki su od najznačajnijih pojmova koji se u Svetome pismu uporabljuju u opisivanju milosrđa.

Hebrejski pojam *rahum, rahamim* znači majčinsko krilo. Taj pojam pojavljuje se 22 puta te izražava majčino krilo, utrobu, mjesto osjećaja. To bi se u prenesenom značenju moglo prevesti s imati samilosti, sućuti, kao što majka ima prema svome djetetu. U Post 43, 30 Josip kada vidi Benjamina govori da mu se srce, utroba uzbudila. No pojam *rahum* ipak se uporabljuje samo za Boga, te označava njegovo milosrđe. Bog ljubi svoj narod iako mu je on nevjeran: »srce mi je uznemireno, uzavrela mi sva utroba« (Hoš 11, 8). Bog ljubi svoj neposlušni narod Izrael te se u psalmima i drugim biblijskim tekstovima veliča Jahvino milosrđe: »Ti si Bog praštanja, milosrdan i blag, na gnjev si spor a u milosrđu velik i nisi nas ostavio« (Neh 9, 17); »Milostiv je Jahve i milosrdan, spor na srdžbu i bogat dobrotom […] milosrdan svim djelima svojim« (Ps 145, 8-9).

---

[40] J. GUILLET, Milost, u: X.-L. DUFOUR (ur.), *Rječnik biblijske teologije,* Zagreb, 1988., 543-550., ovdje 543.

[41] K. RAHNER, H. VORGRIMLER, Milost, u: I. ZIRDUM (ur.), *Teološki rječnik*, Đakovo, 1992., 303-308., ovdje 303.

[42] A. MATELJAN, *Obdareni ljubavlju. Uvod u teologiji milosti,* Split, 2006., 86.

[43] *Isto,* 206.

Drugi vrlo važan pojam je *hanun* koji dolazi od korijena glagola *hnn* što izvorno znači smilovati se, pokazati naklonost, sućut prema drugoj osobi. U Bibliji taj izraz susrećemo 56 puta. *Hanun* kao i prethodni *raham* rabi se samo za Jahvu.

Hesed je treći pojam koji označava čvrstu ljubav, privrženost, duboku osjećajnost. Grčki prijevod je *eleos* – »milosrđe« te označava vezu koja sjedinjuje dva bića i koja kao takva uključuje vjernost. Ta riječ postaje sinonim s hebrejskim pojmom *rahamim. Hesed* se spominje u psalmima 25 puta te 7 puta u SZ.[44]

Kad se u čovjeku probudi svijest o vlastitoj grješnosti i slabosti on svoj pogled usmjerava prema Božjem milosnom licu, ulazeći još dublje u tajnu Božje nježnosti. Čak i kad najavljuju najgore nesreće (usp. Hoš 1, 6; 11, 8) proroci poznaju nježnost Božjeg srca: »Zar mi je Efrajim sin toliko drag, dijete najmilije? Jer koliko god mu prijetim, bez prestanka živo na njega mislim, i srce mi dršće za njega od nježne samilosti« (Jr 31, 20; usp. Iz 49, 14).

Za razliku od Staroga zavjeta koji je ljudsko milosrđe ograničavao na sunarodnjake (usp. Pnz 7, 2), Novi zavjet ne poznaje granice ljudskog smilovanja: »Ne ostanite nikomu ništa dužni osim da se međusobno ljubite« (Rim 13, 8). Posebice evanđelist Luka prikazuje Isusovo djelovanje u svjetlu Božjeg milosrđa, a Pavao je živi primjer da je Bog Otac milosrđa koji mu je iskazao svoje milosrdno lice.[45] U svom naučavanju Isus je pozivao na iskazivanje milosrđa svakom bližnjemu, u svakoj situaciji. Svaki čovjek koji iskazuje milosrđe ostvaruje svoje iskustvo Boga u svakidašnjici, i tu se može govoriti o učovječenju Božjeg milosrđa.[46] No potrebno je pri tome naglasiti da Božje milosrđe ne uklanja Božju pravednost, jer ono samo opravdava grješnika pred Bogom, tako da je Bog pravedan u jedinstvu svog milosrđa i pravednosti.[47]

Ne postoji milosrđe bez pretjerivanja. Ako želimo samo biti pravedni, korektni, možda ćemo biti dobri ljudi, ali nikada nećemo upoznati Evanđelje Milosrđa. Evanđelje

---

[44] Usp. C. TOMIĆ, Evanđelje milosrđa, 446-448.

[45] J. GAMBJER, X.-L. DUFOUR, Milosrđe, u: X.-L. DUFOUR (ur.), *Rječnik biblijske teologije,* Zagreb, 1988., 535-543., ovdje 538-542.

[46] A. OHLER, G. HIERZENBERGER, Milosrđe, u: A. G. HAIDER (ur.), *Praktični biblijski leksikon,* Zagreb, 1997., 211.

[47] K. RAHNER, H. VORGRIMLER, Milosrđe, u: I. ZIRDUM (ur.), *Teološki rječnik,* 302-303., ovdje 303.

Milosrđa iziskuje od nas bezuvjetnu i bezgraničnu ljubav. Otac nije lud pa da nije svjestan što je sve sin učinio, ali on ga grli i u svojoj ljubavi sve zaboravlja.[48]

Moralni teolog Jerumanis, promišljajući zašto je uopće potrebno milosrđe i ukazujući na vrijednosti, dostojanstvo i jedincatost svake osobe pred Bogom kaže: »Milosrđe postoji zato što postoji drama grijeha. Čovjek nije robot ili automat pa da čini kako mu drugi kažu, čovjek je i srce.«[49] Bog sam za sebe kaže da je milosrdni i pravedni Bog: »Bit ću milostiv kome hoću da milostiv budem, smilovat ću se komu hoću da se smilujem.« (Izl 33, 19).[50]

Za Friedricha Nietzschea, milosrđe je slabost, a kršćanstvo je prema njemu »religija slabih« (*Der Antichrist, 5*). Boga milosrđa je smatrao »bijednim«, a suosjećanje je, prema njegovu mišljenju, stvar »podljudi«.[51] Papa Ivan Pavao II. komentirajući Nietzscheov stav kaže da se milosrđe nikako ne može definirati kao nekakav oblik Božjeg ponižavanja prema čovjeku. Prema njegovu mišljenju milosrđe ne oduzima dostojanstvo čovjeku, nego mu ga naprotiv vraća, uzdižući ga.[52] Papa Ivan XXIII. u govoru *Gaudet Mater Ecclesia* kaže: »Sada Kristova zaručnica više voli koristiti lijek milosrđa nego uzeti oružje strogoće.«[53] Milosrđe nije, kako neki znaju reći, relativiziranje grijeha ili umanjivanje ozbiljnosti grijeha. Nitko ne tvrdi da tamo gdje je milosrđe nema više grijeha, milosrđe je tu baš zbog grijeha, zbog drame čovjekovog grijeha.[54]

2.2.1. Neozbiljnost i degradacija milosrđa

Današnjem čovjeku teško je oprostiti, prijeći preko uvrede i izdaje. Stječe se dojam da suvremeno društvo želi preodgojiti čovjeka. Mnoge koji su opterećeni pravednošću danas sve više iritira pojam milosrđa. Međutim, svjedoci smo i mnogih koji su se vratili u krilo Crkve, potaknuti milosrđem i osobnim iskustvom prihvaćenosti od strane Boga. No, potrebno je naglasiti da postoji i opasnost banaliziranja i degradiranja milosrđa. Kardinal

---

48 J. T. MENDONÇA, La misericordia ha bisogno di uno specchio, tornare alla parabola del Figlio Prodigo (Lc 15, 11-32), u: *La rivista del clero italiano* 97(2016.)10, 670-678., ovdje 676-677.

49 A. M. JERUMANIS, *Teologia del peccato,* Teologia morale fondamentale III, Facoltà di teologia di Lugano, Lugano, 20. 4. 2020. [Predavanje].

50 A. JELIČIĆ, Pravedan i milosrdan Bog, u: *Riječki teološki časopis* 19(2011.)2, 243-260., ovdje 244.

51 C. SCHÖNBORN, *Našli smo milosrđe,* Zagreb, 2010., 12-13.

52 Usp. *Isto,* 22.

53 T. MATULIĆ, *Čovjek zarobljen ohološću i oslobođen milosrđem,* Zagreb, 2020., 304.

54 Usp. *Isto,* 331.

Walter Kasper promišljajući upravo o toj opasnosti uviđa da nam nedostaje teološkog promišljanja o milosrđu koje nam pružaju biblijski tekstovi. Taj nedostatak dovodi do degradacije samoga pojma te stvara često uočljivu »slatkastu« duhovnost koja sve i svakoga želi opravdati. Do degradacije milosrđa dolazi i kada se kroz tu milost želimo osloboditi krivnje, grižnje savjesti, odgovornosti itd. Čovjek se pomiruje s činjenicom da je grješan i da je u njegovoj prirodi griješiti te mu sve malo pomalo postaje normalno.[55]

U svezi toga problema Dietrich Bonhoffer smatra da u ime principa besplatnosti Božjeg oprosta dolazimo do nijekanja milosti, poništavajući potrebu osobnog truda i borbe protiv zla, te zaključuje:

> »U našoj Crkvi, svijet gleda na grijehe koji su izbrisani, za vrlo malu cijenu, grijesi za koje se ne kajemo i za kojima ni najmanje ne težimo da budemo oslobođeni. Milost po povoljnoj cijeni je negacija Riječi živoga Boga, negacija utjelovljene Božje Riječi. Milost po povoljnoj cijeni jest opravdanje ne grešnika, nego grijeha. Dakle pošto milost sama sve rješava, može sve biti kao i prije. Takva milost je milost, ali bez da se slijedi Krist, milost bez križa, milost bez živog Boga, utjelovljenog.«[56]

Stoga se Božje milosrđe očituje u činjenici da on ljudsko odbijanje ne smatra konačnim, nego zadržava svoj poziv i svojim oproštenjem omogućuje onima koji ga prime da se odazovu njegovu pozivu i ispune vlastiti poziv.[57] Jedino istina i priznanje naše grješnosti i krivnje može nas dovesti do milosrđa i oprosta. Ne postoji oprost bez istine: »Istina će vas osloboditi.« (Iv 8, 32). Kada ne priznamo istinu da smo slabi i krhki ljudi potrebiti Božjeg smilovanja, uvijek sebe zaobilazimo te okrivljujemo druge za naše loše postupke, neželeći pogledati istinu u oči.[58] Tko se priznaje grješnim, otvara vrata milosrđu. Priznanje vlastite grješnosti i grijeha pretpostavka je za primanje milosrđa. Tko je uvjeren u svoju pravednost upravo se svrstao na suprotnu stranu od milosrđa, a time i od spasenja.

---

[55] Usp. A. MAFFEIS, La Chiesa: segno e strumento della misericordia di Dio, u: *La rivista del clero italiano* 97(2016.)9, 633-647., ovdje 635-637.

[56] *Isto,* 637-638.

[57] *Isto,* 640.

[58] Usp. C. SCHÖNBORN, *Našli smo milosrđe,* 67-69.

Božje milosrđe pretpostavlja čovjekov grijeh, a otkupiteljska djelotvornost Božjega milosrđa pretpostavlja čovjekovo priznanje i kajanje za grijeh.[59]

2.2.2. Milosrđe u slobodi

Uz milosrđe usko je vezana i sloboda. Poštivajući čovjekovu slobodu, Bog ga odgaja, oblikujući u njegovoj slobodi sposobnost izricanja svojega vlastitog »da«. Izvrstan primjer Božjeg pedagoškog djelovanja otkrivamo u njegovu odnosu s Izabranim narodom. U odnosu prema svom narodu Bog je bio strpljiv, te je poštivao njegovu slobodu. U tom odnosu ništa nije činio protiv njegove volje. Naprotiv, pružao mu je znakove svoje ljubavi kako bi spoznao da ga ljubi te da je on njegov Bog. Cilj Božjeg odgoja i poštivanja čovjekovo je prihvaćanje Boga i svijest da bez njega ništa ne može.[60] Klement Aleksandrijski će reći da: »Božja pedagogija vodi od poganstva k vjeri, a preko vjere k pravoj spoznaji, te naposljetku svoj vrhunac doseže u zajedništvu ljubavi.«[61]

2.3. PRAVEDNOST

Za razliku od kultura koje poimaju pravednost na filozofski, pravni i sudski način, u Svetome pismu ona je usko vezana uz poimanje koje Bog ima o čovjeku kao njegov stvoritelj i otkupitelj. U Starom zavjetu pravednik je osoba koja potpuno prihvaća Božju volju (usp. Post 15, 6) i koja je vjerna savezu i Božjim zakonima (usp. Izl 20, 21-24). No, samo je Bog apsolutno pravedan, a njegova je pravednost u službi čovjekova spasenja. Svrha pravednosti je izazvati u ljudima način ispravna života, koji će biti slika Božje pravednosti, ali i uzrokom plaće koju će Bog dati ljudima prema njihovoj pravednosti.

Međutim, istinska pravednost očitovat će se u punini u Kralju pravednosti, Kristu Gospodinu, koji je stvorio narod pravednih (2 Kor 5, 21) svojom žrtvom na križu kojom je sve k sebi privukao, i pravedne i nepravedne. Ta pravednost nije plod zasluge, nego ju Bog daruje u umrlome i uskrslome Kristu. No tek u budućem Kraljevstvu čovjek će živjeti u savršenom stanju, bez grijeha i nepravde (usp. Mt 6, 33; 13).[62]

---

[59] T. MATULIĆ, *Čovjek zarobljen ohološću i oslobođen milosrđem,* 322-323.

[60] Usp. M. SCANDROGLIO, Quale idea di misericordia? L'incontro fra la libertà dell'uomo e la libertà di Dio, u: *La rivista del clero italiano* 99(2018.)4, 294-306., ovdje 296.

[61] A. MATELJAN, *Obdareni ljubavlju,* 78.

[62] T. STANCATI, Pravednost, u: ALDO STARIĆ (ur.), *Enciklopedijski teološki rječnik,* Zagreb, 2009., 905-906.

Često pridajemo Bogu karakteristiku pravednog sudca koji će suditi svakome prema vlastitim djelima, kažnjavajući zlo i nagrađujući dobro. Takvim poimanjem svodimo Boga na pukog izvršitelja zakona. Stoga je potrebno istaknuti da Božja prvednost ne slijedi subjektivne zakone, te da samo Bog može u potpunosti proniknuti u ljudsko srce pravedno prosuđujući njegova djela.

Za razliku od Isusa koji je u svom javnom djelovanju često dolazio u sukob s licemjernim pravednicima (usp. Mt 23), Prva crkva nije toliko naglašavala pravednost koliko problem nevjere Židova i idopoklonstva pogana. No u svojim spisima Pavao će pravednosti dati novi kršćanski pečat: »Prigrlili smo vjeru u Krista da bismo se opravdali vjerom u Krista, a ne vršenjem Zakona« (Gal 2, 16). Time se mijenja poimanje pravednosti, čovjek vjeruje u Boga i Bog ga opravdava, tj. osigurava mu spasenje po Sinu. Bog je pravedan u tolikoj mjeri ukoliko je milosrdan. Ne postoji pravednost bez milosrđa, to je milosrdna pravednost. Pavao će reći da Božja pravednost silazi s neba (Rim 1,17; 3,21) i preobražava čovječanstvo.[63] »Bez milosrđa svijet bi propao. Bez pravednosti milosrđe postaje licemjerje.«[64]

Sveti Augustin, promišljajući o milosrđu i pravednosti, upozorava na olako shvaćanje te zaključuje:

> »S naše strane, ipak, nemojmo se previše zavaravati zbog toga što možemo računati s njegovim milosrđem, ako nismo spremni boriti se protiv svojih grijeha. A ako ih počinimo, posebno teškog karaktera, ne nadajmo se da će biti milosrđa pomiješanog s nepravdnošću. Hoće li moći smjestiti one koji nisu učinili ništa da se obrate, već su ustrajali u svojoj tvrdoći srca; okrivljavajući Boga braneći svoje grijehe.«[65]

Pravednost u Božjem kraljevstvu treba gledati samo u povezanosti s ljubavlju. Pravednost bez ljubavi postaje nepravda i vodi čovjeka u pogubnu zatvorenost, ali se ne smije jednako tako zaboraviti da ljubav uvažava i pretpostavlja pravednost nadopunjujući je i nadilazeći.[66] Ljubav pretpostavlja pravednost, ali pravednost bez ljubavi postaje

---

[63] Usp. A. DESCAMPS, Pravednost, u: X.-L. DUFOUR (ur.), *Rječnik biblijske teologije,* Zagreb, 1988., 956-967., ovdje 964-966.

[64] T. SÖDING, *Milosrđe bez licemjerja,* Đakovo, 2016., 10.

[65] AURELIJE AUGUSTIN, *Una sola promessa sicura: la Tua misericordia*, Milano, 2016., 29-30.

[66] B. LUJIĆ, *Povratak u slobodu ljubavi,* Zagreb, 2000., 125.

nepravdom, jer promatra svijet samo iz uskih obzorja zasluge i nagrade, svodeći ljubav na interes.[67] Stari su Rimljani govorili: *summum ius, summa iniuria*. Pravo posve i strogo provedeno postaje nepravda.[68] Kada bi se Bog ograničio samo na pravednost, prestao bi biti Bog. Bog nadilazi pravednost svojim milosrđem i praštanjem.[69] Stoga možemo zaključiti da je »Božja pravednost njegovo milosrđe« (usp. Ps 51, 11-169).[70]

2.4. OBRAĆENJE

Još jedna od teoloških tema koju susrećemo u Lk 15, 11-32 je obraćenje. Riječ je o osobnom povratku k Bogu i trajnoj obnovi duha. Subjekt obraćenja je osoba, samo ukoliko je sposobna opredijeliti se za slobodno dobro. Možemo govoriti o raznim stupnjevima obraćenja od kojih je prvo prihvaćanje Isusa iz Nazareta popraćeno krštenjem. Drugo obraćenje naziva se i trajno obraćenje jer prožima cjelokupni čovjekov život. Crkvi kao zajednici i svakom pojedincu potrebna je trajna borba, obnova i obraćenje.[71]

Obraćenje Izraela kao naroda svome jedinom Bogu, jedna je od najdražih tema proročke literature. Obraćenje u hebrejskom jeziku izriče se pojmom *tešubah*, a upotrebljava se i u religioznom i u profanom kontekstu. U profanom smislu znači »vratiti se natrag«, »promijeniti smjer«. U religioznom smislu primjenjuje se na stav čovjeka prema Jahvi te ima dva značenja: »udaljiti se od« (lat. *aversio*) i »okrenuti se k« (lat. *conversio*). U obraćenju to bi značilo da se čovjek okreće od zla puta i okreće se k Bogu. Obraćenje je osobno ali i kolektivno, jer Bog poziva pojedince na obraćenje ali i cijeli narod. Sažimajući starozavjetni pojam obraćenja možemo reći da Izabrani narod kao kolektivna osobnost ima tri vrlo važna zadatka: okrenuti se Jahvi, jedinom Bogu (usp. Hoš 14, 4; Jr 3, 22-23; Iz 10, 20-21); slušati zakon Jahvin i ponašati se u skladu s njime (usp. Hoš 6, 1-6); udaljiti se od svega što je zlo i što nas odvaja od Jahve (usp. Iz 1, 16; Ez 18, 31; Jr 36, 3).[72]

---

[67] *Isto,* 159.

[68] C. SCHÖNBORN, *Našli smo milosrđe,* 12.

[69] FRANJO, *Misericordiae vultus – Lice milosrđa. Bula najave izvanrednog jubileja milosrđa (11. 4. 2015.),* Zagreb, 2015., br. 21.

[70] *Isto,* br. 20.

[71] J. MAMIĆ, Obraćenje ili povratak Ocu, u: *Riječki teološki časopis* 8(2000.)1, 129-154., ovdje 132-134.

[72] *Isto,* 135-138.

U svjetlu starozavjetnih proroka Ivan Krstitelj najavljuje dolazak Isusa Mesije pozivajući narod na obraćenje (usp. Mt 3, 1), a u Evanđelju po Marku Isus započinje svoje javno djelovanjem propovijedanjem evanđelja Božjeg: »Ispunilo se vrijeme, približilo se kraljevstvo Božje! Obratite se i vjerujte evanđelju!« (Mk 1, 14-15). Obraćenje na koje Isus poziva novo je rođenje u Kristu, tj. spasenje koje zahvaća cijeloga čovjeka i koje se očituje u sveokupnosti njegova djelovanja. Vjera je temeljni stav za obraćenje koje Bog očekuje od nas.[73]

[73] *Isto,* 138-140.

3. Milosrđe i pravednost u prispodobi o milosrdnom ocu (Lk 15, 11-32)

U svjetlu prethodnog prikaza nekih primarnih teoloških naglasaka u ovom trećem dijelu pristupamo egzegetsko-teološkoj analizi Lk 15, 11-32 s posebnim osvrtom na milosrđe i pravednost, dvije središnje teme tog biblijskog izvješća. Očevo milosrđe u toj prispodobi je viša pravednost, tj. najsavršenije ostvarenje pravednosti.[74] U Lk 15, 11-32 autor ne uporabljuje pojmove »pravednost« i »milosrđe«. Ipak s velikom jasnoćom je u sadržaj evanđeoske prispodobe utkan odnos pravednosti i ljubavi koja svoj puni izričaj zadobiva upravo u milosrđu.[75]

3.1. UVODNE NAPOMENE

Prispodoba o milosrdnom ocu (Lk 15, 11-32) jedna je od najljepših prispodoba koju je Isus uporabio kako bi opisao ljudsku bijedu i slobodu ranjenu grijehom koja se vraća u kuću Očevu i u Očev milosrdni zagrljaj, postajući prava sloboda.[76] Kada bi cjelokupna kršćanska predaja, pisana i nepisana, bila izgubljena, bila bi dostatna samo Isusova prispodoba o izgubljenom sinu da se predstavi sva novost i jedincatost Isusove osobe i djela.[77]

S obzirom na izvornost te parabole M. E. Boismard drži da ju je Luka preuzeo iz nepoznatih izvora, pretpostavljajući da je drugi dio prispodobe sam sastavio. Za razliku od Boismarda, J. Jeremias smatra da prispodoba potječe izravno od Isusa koji ju naziva prispodobom »o ljubaznom ocu«.[78] Naime, ona na vrlo jasan način opisuje stav Boga Oca koji poštuje čovjekovu slobodu, ali koji nikada od njega ne diže ruke, nego strpljivo čeka njegov povratak.

> »Cijelo 15. poglavlje Lukina evanđelja usmjereno je na radost zbog pronalaska onoga što bijaše izgubljeno. Riječ je o tri prispodobe koje evanđelist nudi kao jedinstven Isusov odgovor na prigovor: 'Ovaj prima grešnike, i blaguje s njima' (15, 2), i gdje se motiv radosti suprotstavlja nezadovoljnomu mrmljanju farizeja i

[74] W. KASPER, *Milosrđe,* Zagreb, 2015., 95.

[75] IVAN PAVAO II., *Dives in misericordia, bogat milosrđem*. *Enciklika vrhovnog svećenika Ivana Pavla II. o Božjem milosrđu (30. 11. 1980.)*, Zagreb, 1981., br. 5.

[76] D. TOKIĆ, O izgubljenoj i nađenoj radosti, u: *Biblija danas* 2(2016.), 17-21., ovdje 17.

[77] V. B. JARAK, *Smionost Božje nježnosti,* Zagreb, 1997., 96.

[78] Usp. A. REBIĆ, Čovjek neki imao dva sina, u: *Bogoslovska smotra* 69(1999.)1, 1-11., ovdje 3.

pismoznanaca. U svjetlu lika milosrdnog oca koji oprašta svom izgubljenom sinu, dade se razaznati da i izgubljena ovca i izgubljena drahma slikovito predstavljaju izgubljene ljudske egzistencije.«[79]

Cilj prispodobe o milosrdnom ocu (Lk 15, 11-32) je pokazati starijem sinu da je Bog milosrdan. Ta objava je velika radost za čovjeka grješnika, dok je veliki poraz za čovjeka koji sebe smatra pravednikom i koji u svemu traži pravednost. Potrebno je obraćenje vlastite pravednosti u milosrđe Božje; potrebno je mijenjati vlastiti mentalitet te svijet i čovjeka gledati Božjim očima.[80]

Pravednici ne osjećaju u srcu potrebu za obraćenjem. To su osobe koje su zagospodarile čak i Bogom i koje su ga svele na neku vrstu zakona. One sebe smatraju zakonom i pravilom po kojemu se drugi trebaju ravnati. Misle da su u zajedništvu s Bogom i s drugima, ali u stvarnosti je riječ o osobama zatvorenima u svoj način razmišljanja i prosuđivanja. Takva ih pravednost vodi k lažnoj religioznosti u kojoj slijede svoju volju i u kojoj opslužuju svoj zakon, misleći da slušaju Božju volju i da opslužuju njegov zakon. To su osobe koje susrećemo na početku 15. poglavlja, a koje mrmljaju izdaleka optužujući Isusa za njegovo prihvaćanje i blagovanje s grješnicima: »Okupljahu se oko njega svi carinici i grešnici da ga slušaju. Stoga farizeji i pismoznanci mrmljahu: 'Ovaj prima grešnike, i blaguje s njima« (Lk 15, 1-2).[81]

Većina autora Lk 15, 11-32 pridaje naslov »Prispodoba o rasipnom sinu«. No, u komentarima susrećemo i druge naslove. Primjerice E. Rasco ju naziva »prispodoba o ocu«, J. Jeremias »prispodoba očeve ljubavi«, A. Jülicher, njamački teolog koji se na poseban način bavi prispodobama, naziva ju »prispodoba o izgubljenom sinu«, J. Dupont »prispodoba o izgubljenom i nađenom sinu«, a P. Grelot »prispodoba o ocu i njegova dva sina.« Unatoč različitim naglascima koja proizlaze iz tih naslova temeljno pitanje je kakvog Boga nam Isus u njoj objavljuje?

Naposljetku zanimljivo je uočiti da se u Lk 15, 11-32 ne spominje lik i uloga majke. No, Luka koji u svom evanđelju pridaje veliku pozornost ženama, nije zasigurno zanemario žensku figuru. Nedostatak žene ima svoje zašto. Otac predstavlja zakon, ali ovdje je

[79] D. TOKIĆ, O izgubljenoj i nađenoj radosti, 17.

[80] Usp. S. FAUSTI, *Una comunità legge il vangelo di Luca*, Bologna, 2006., 545.

[81] M. I. RUPNIK, *Bacio mu se oko vrata*, Split, 2006., 14-15.

opisan pojmovima nježnosti i afektivnosti jedne majke. Nadalje, u 15, 20 Luka uporabljuje glagol *splanchnizomai* koji opisuje utrobu, sjedište osjećaja i afektivnosti kako ju je smatrala židovska tradicija. Otac je, dakle, prikazan s crtama ženstvenosti ili majčinstva. Koji otac u svojoj muškosti ostavlja sina da krene od kuće sa svojim nasljedstvom koji mu je predao bez otpora i koji ga, nakon što je sve potrošio i vratio se kući prima na sljedeći način: »Ganu se, potrča, pade mu oko vrata i izljubi ga« (Lk 15, 20).[82]

I u trenutku kada sin izražava kajanje, bez skoro da ga i sasluša, otac naređuje slugama: »Brzo iznesite haljinu najljepšu i obucite ga, stavite mu prsten na ruku i obuću na noge« (Lk 15, 22). Prsten predstavlja pronađeno sinovsko dostojanstvo, a sandale stanje slobodnog čovjeka. Takav očev stav mogao bi nam se činiti pretjeranim i uznemirujućim, posebice ako u Lk 15, 11-32 tražimo pravednost. Možemo zaključiti da prispodoba o milosrdnom ocu prikazuje uznemirujuće Božje lice, ali to je i takav je kršćanski Bog.[83] Mendonça citira Ricoeura koji tvrdi da Isusove, tako jednostavne prispodobe, opisuju ljude poput nas te da Isus koristeći nas jednostavne ljude opisuje Kraljevstvo Božje:

> »U parabolama ne postoje ni demoni ni anđeli, ni nikakva čudesa… ništa od toga, nego sadrže ljude poput nas: gospodare i radnike, zemljoradnike i ribare, očeve i sinove, jednom riječju obične ljude koji čine obične stvari: kupuju i prodaju, bacaju mreže u more itd. To je banalnost. S jedne strane to su priče o normalnosti, a s druge strane Kraljevstvo Božje za koje se kaže da je takvo.«[84]

Autor smatra da je Lk 15, 11-32 poput zrcala u kojemu svaki čitatelj vidi samoga sebe. Posebnost te prispodobe je ta da ne prikazuje obično, nego posebnije zrcalo. To zrcalo ne pokazuje nam samo sliku nas samih, kakvi se mi doista vidimo, nego nam prikazuje i Isusov pogled na našu osobu. Prispodobe nisu dakle zrcala koja prikazuju neku stvarnost, nego nam pomažu da tu stvarnost gledamo drugačijim očima. Drugim riječima, parabole su zrcala koja ispravljaju, usmjeravaju i obnavljaju našu viziju o Kraljevstvu Božjem.[85]

---

[82] M. GRILLI, *L'opera di Luca I,* 106-107.

[83] *Isto,* 107-108.

[84] J. T. MENDONÇA, La misericordia ha bisogno di uno specchio, 671.

[85] *Isto,* 672-673.

Neki autori smatraju da bi prispodobu o izgubljenom sinu trebali nazvati prispodobom o Očevoj ljubavi. Toliko je intrigantna da su mnogi o njoj pisali. Čak ju spominje i sveti Augustin u svojim *Ispovjestima*. Zanimljiv je i podatak da pravoslavna Crkva prije uskrsnog pokorničkog vremena slavi »Nedjelju izgubljenog sina«. Zapaženo mjesto pronašla je i u glazbi i u umjetnosti.

3.2. STRUKTURA LK 15, 11-32

Prispodobu o milosrdnom ocu (Lk 15, 11-32) autori su strukturirali na različite načine. U nastavku slijedimo trodijelnu strukturu koju u svom komentaru Lukina evanđelja predlaže F. Bovon.[86] Redci 11-20a tvore prvi dio u kojemu autor prikazuje mlađeg sina koji se odvaja od svoga Oca te odlazi u dalek svijet kako bi živio svoju slobodu. Došavši do dna shvaća svoju pogrješku te se vraća ocu želeći obnoviti svoje izgubljeno sinovstvo. Scena je dobro uokvirena odlaskom mlađega sina u daleku zemlju (usp. r. 13) i povratkom k ocu (usp. r. 20a). U tom dijelu zanimljivo je uočiti da je u retku 13 sin subjekt glagola: »pokupi sve« (*synagagōn*), »otputova« (*apedēmēsen*) i »potrati« (*dieskorpisen*). S obzirom na prostor u kojemu se radnja odvija važno je uočiti sve veću prostornu udaljenost: »u daleku zemlju« (r. 13) i »ode i pribi se kod jednog žitelja u onoj zemlji« (r. 15). Progresivno udaljavanje mlađeg sina podudara se s padom koji autor prikazuje progresivnim oskudijevanjem (r. 14) i neutaživom glađu (r. 16). Otac mu je sve dao, a sada mu nitko ne daje ništa. U toj bolnoj spoznaji mlađi sin započinje svoj nutarnji hod koji će u r. 17 označiti temeljni preokret. U redcima 18-19 mlađi sin stvara plan svog povratka ocu. Redak 20a početak je novog djelovanja u kojemu će se realizirati prethodni monolog. Vraća se k ocu praznih ruku, stavljajući mu se na raspolaganje ne više kao sin, nego kao sluga, ne više kao subjekt nego kao objekt.

Redci 20b-24 tvore drugi dio izvješća u čijem je središtu očeva reakcija na sinovljev povratak. Naime, za razliku od prethodnog subjekt glagola u ovom dijelu (r. 20b) je otac: »ugleda« (*eiden*), »ganu se« (*esplanhnisthē*), »potrča« (*dramōn*), »pade mu oko vrata« (*epepesen epi ton trahēlon*), »izljubi ga« (*katefilēsen*). Luka ne skriva ni njegove osjećaje, ni njegov sud: osudio je zlo, ali odobrava dobro. Sin nema vremena izreći sve ono što je želio. Redak 21 dopunjava redak 18b, kao što je redak 20a implementirao sinovljev plan sadržan u r. 18a. Otac se ne obraća sinu. Svoje zapovijedi upućuje slugama (rr. 22-23) i

[86] F. BOVON, *Vangelo di Luca*, II, Brescia, 2007., 618-619.

poput mudrog gospodara nakon zapovijedi daje pojašnjenje: »jer sin mi ovaj bijaše mrtav i oživje, izgubljen bijaše i nađe se!« (r. 24a). Izraz »I stadoše se veseliti« (r. 24b) kojim autor završava drugi dio u čitatelju izaziva napetost i pomisao da parabola još nije gotova. Čitatelj koji nije zaboravio prve riječi parabole: »Čovjek neki imao dav sina« (r. 11) pita se što se dogodilo sa starijim sinom.

Treći dio koji čine redci 25-32 autor posvećuje starijem sinu, pružajući čitatelju odgovor na prethodno pitanje. Stariji sin vraćajući se s polja ostaje vrlo iznenađen i razočaran i u bratovljev povratak i u ponašanje svoga Oca prema bratu. Njegova ga pravednost i umišljenost priječi da prihvati brata ali i Oca. I u tom trećem dijelu autor nastavlja izražavati svoje mišljenje. Naime, nakon razvratnog života mlađega sina (r. 13) i očeva smilovanja (r. 20) u ovom dijelu autor govori o srdžbi starijeg brata (r. 28). Ukazuje i na očevo razočaranje starijim sinom: »Sinko, ti si uvijek sa mnom i sve moje – tvoje je. No trebalo se veseliti i radovati jer ovaj brat tvoj bijaše mrtav i oživje, izgubljen i nađe se!« (rr. 31-32). U usporedbi s prva dva dijela ovaj dio je vješto strukturiran. Stariji sin se također nalazi izvan kuće, dakako ne tako daleko kao mlađi sin (r. 13), ali u polju (r. 25); ulazi i on (r. 25b) ali sličnost s prvim dijelom se zaustavlja ovdje. Dijalog starijeg sina s jednim od slugu (rr. 26-27) zamjenjuje nutarnji monolog mlađeg sina (rr. 17-19); tihim zagrljajima (r. 20) suprotstavlja se gorak dijalog (rr. 28-32).

Na temelju analize narativnih, sintaktičkih i semantičkih elemenata Lk 15, 11-32 možemo strukturirati na sljedeći način:

Mlađi sin i ranjena sloboda (Lk 15, 11-20a)

[11] I nastavi: »Čovjek neki imao dva sina. [12] Mlađi reče ocu: 'Oče, daj mi dio dobara koji mi pripada.' I razdijeli im imanje. [13] Nakon nekoliko dana mlađi sin pokupi sve, otputova u daleku zemlju i ondje potrati svoja dobra živeći razvratno.« [14] »Kad sve potroši, nasta ljuta glad u onoj zemlji te on poče oskudijevati. [15] Ode i pribi se kod jednoga žitelja u onoj zemlji. On ga posla na svoja polja pasti svinje. [16] Želio se nasititi rogačima što su ih jele svinje, ali mu ih nitko nije davao. [17] »Došavši k sebi, reče: 'Koliki najamnici oca moga imaju kruha napretek, a ja ovdje umirem od gladi'! [18] Ustat ću, poći svomu ocu i reći mu: 'Oče, sagriješih protiv Neba i pred tobom! [19] Nisam više dostojan zvati se sinom tvojim. Primi me kao jednog od svojih najamnika.'« [20a] Usta i pođe svom ocu.

Očev milosrdni zagrljaj (Lk 15, 20b-24)

[20b] Dok je još bio daleko, njegov ga otac ugleda, ganu se, potrča, pade mu oko vrata i izljubi ga. [21] A sin će mu: 'Oče! Sagriješih protiv Neba i pred tobom! Nisam više dostojan zvati se sinom tvojim.' [22] A otac reče slugama: 'Brzo iznesite haljinu najljepšu i obucite ga! Stavite mu prsten na ruku i obuću na noge! [23] Tele ugojeno dovedite i zakoljite, pa da se pogostimo i proveselimo [24] jer sin mi ovaj bijaše mrtav i oživje, izgubljen bijaše i nađe se!' I stadoše se veseliti.«

Pravednost starijeg sina (Lk 15, 25-32)

[25] A stariji mu sin bijaše u polju. Kad se na povratku približio kući, začu svirku i igru [26] pa dozva jednoga slugu da se raspita što je to. [27] A ovaj će mu: 'Došao tvoj brat pa otac tvoj zakla tele ugojeno što sina zdrava dočeka.' [28] A on se rasrdi i ne htjede ući. Otac tada iziđe i stane ga nagovarati. [29] A on će ocu: 'Evo toliko ti godina služim i nikada ne prestupih tvoju zapovijed, a nikad mi ni jareta nisi dao da se s prijateljima proveselim. [30] A kada dođe ovaj sin tvoj koji s bludnicama proždrije tvoje imanje, ti mu zakla ugojeno tele.' [31] Nato će mu otac: 'Sinko, ti si uvijek sa mnom i sve moje – tvoje je. [32] No trebalo se veseliti i radovati jer ovaj brat tvoj bijaše mrtav i oživje, izgubljen i nađe se!'«

3.3. EGZEGETSKO-TEOLOŠKA ANALIZA LK 15, 11-32

Slijedeći prethodno određenu strukturu u nastavku donosimo detaljniju egzegetsko-teološku analizu Lk 15, 11-32.

3.3.1. Mlađi sin i ranjena sloboda (Lk 15, 11-20a)

Parabola koju Isus pripovijeda započinje mlađim sinom koji želi započeti samostalan život, odlaskom od kuće, te kao otpremninu traži dio imovine koji mu kao sinu pripada: *Pater, dos moi* – »Oče daj mi« (Lk 15, 12). Prema Ponovljenom zakonu 21, 17 imovinu je trebalo podijeliti na sljedeći način: starijem sinu prema pravu trebalo je dodijeliti dvije trećine, a mlađemu jednu. Međutim, prema židovskom zakonu otac nije bio dužan dijeliti imovinu prije svoje smrti. O tome nam svjedoči i Sirah 33, 24: »Kad ti se završe dani života, u času smrti, razdijeli svoju baštinu.« U tom svjetlu sinovljev zahtjev je

nepojmljiv, jer kao takav podrazumijeva želju za Očevom smrću, jedinim načinom da dođe do onoga što bi mu pripalo po pravu.[87]

Unatoč tome otac mu daje sve što mu prema pravu pripada. Mlađi sin sve nosi sa sobom, kao da se ne želi više nikada vratiti. Nosi sve osim očeve ljubavi. Odlazeći u daleku zemlju mlađi sin bježi ne samo od svoga oca, nego i od Boga i od samoga sebe. Daleko od oca sin, malo pomalo, gubi svoj identitet i sinovski odnos.[88] Možemo pretpostaviti da se udaljava od oca jer smatra da u svojim rukama drži ključ sreće, upravo zato jer je mlad, bogat i slobodan. Vjerujući u svoju samodostatnost ne razmišlja o mogućem neuspjehu. Budući da je svaki čovjek biće relacije potreban mu je odnos s drugima, tako je i sinu potreban odnos s ocem. Bruno Forte drži da je ovdje riječ o takozvanoj patologiji pomanjkanja budućnosti, koja se izražava u »biti bez cilja«.[89]

Ljudskim očima gledano otac u toj situaciji ne djeluje pedagoški. Međutim, sinovljev odlazak nije značio i zaborav oca. Naime, i u dalekoj zemlji i u samoći, on je u svome srcu nosio oca kao onoga koji ga voli. O tome nam svjedoči i njegov nutarnji monolog u kojemu će čak četiri puta uporabiti imenicu »otac« (rr. 17.18a.18b.20a), od toga čak tri puta uz posvojnu zamjenicu »moj« (rr. 7.18.20).[90]

Nakon što je u svojoj slobodi, živeći razvratno, potrošio sva svoja dobra primoran je služiti nepoznatim gospodarima. Štoviše, sav novac je potrošio te se u trenutku velike gladi koja je zahvatila onu zemlju morao zaposliti kod jednog žitelja koji ga je poslao na svoja polja pasti svinje (Lk 15, 14-15). Riječ je o, za Židova, vrlo ponižavajućem poslu. Naime, Josip Flavije u djelu *Židovske starine* navodi da je čuvanje svinja za Židove bio znak otpada od vjere i naroda te da nema veće kazne i poniženja od te.[91] Izraelci su smjeli jesti samo meso od čistih životinja. Čiste su životinje bile sve one koje preživaju i imaju razdijeljeni papak: govedo, ovce, koze i njima slične. Nečiste su životinje bile svinja, deva i sve vrste zvjeradi (Lev 11, 4 – 8, 26).[92] Mladić se želio nasititi rogačima što su ih jele svinje, ali mu ih nitko nije davao. Očito su postojale dvije vrste rogača. Jedan je nađen

---

87 Usp. B. UTHLEY, *Luka povjesničar: Evanđelje po Luki,* Texsas, 2012., 321.

88 S. FAUSTI, *Una comunità legge il vangelo di Luca,* 547.

89 M. ŠIMUNOVIĆ, *Pastoral za novo lice Crkve,* Zagreb, 2006., 31-32.

90 Usp. B. LUJIĆ, *Povratak u slobodu ljubavi,* 109-112.

91 Usp. M. ZOVKIĆ, *Isusove parabole, slike o kraljevstvu Božjem,* Sarajevo, 2018., 240-242.

92 A. REBIĆ, *Biblijske starine,* Zagreb, 1992., 70.

u Siriji, koji je mekan i jede ga sveopće stanovništvo. Drugi je divlji rogač koji je kratak s crnim, trpkim bobicama koji ne osigurava dovoljno hranjivosti za život. Mladić je želio jesti te divlje bobice, ali nije znao kako.[93]

U sinu se u jednom trenutku događa preokret, shvaća svoju pogrešku te odlučuje obratiti se ocu. Očeva ljubav i poštivanje sina dovela je do toga da on konačno shvaća tko je i kakav je njegov otac. Da ga je otac kojim slučajem prislio da ostane u kući, ne bi nikada u potpunosti shvatio tko je njegov istinski sin i zauvijek bi ga izgubio. Očeva bezuvjetna i vjerna ljubav koja se pokazala kao patnja šutnje, prisutna i u sinovljevu odlasku i za vrijeme njegove odsutnosti, zalog je sinovljeve odluke da se vrati svome ocu.

Središnji trenutak sinovljevog nutarnjeg procesa je povratak samome sebi koji autor opisuje izrazom: »Došavši k sebi« (Lk 15, 17). U ranožidovskoj Josipovoj oporuci taj je izraz povezan sa svladavanjem neke kušnje (TestJos 3, 9). Ali i u stoičkoj filozofiji riječ je o spoznavanju samoga sebe. Komentirajući Lukino evanđelje Ambrozije kaže za sina da je ušao u sebe nakon što je izašao iz sebe, te dodaje: »Onaj tko se vraća Gospodinu, vraća sebi sama sebe; a tko se udaljava od Krista, napušta sama sebe.«[94]

Prispodoba vrlo snažno opisuje kajanje mlađeg sina zbog učinjenih grijeha: »Koliki najamnici oca moga imaju kruha napretek, a ja ovdje umirem od gladi! Ustat ću, poći svomu ocu i reći mu: 'Oče, sagriješih protiv Neba i pred tobom! Nisam više dostojan zvati se sinom tvojim. Primi me kao jednog od svojih najamnika.« (Lk 15, 17-19). Svjestan težine svojega čina i načina života mlađi sin ne osjeća se dostojnim zvati sinom, te moli oca da ga primi kao jednoga od svojih najamnika (grč. *douloi).* Gubeći svaku nadu u sinovljev odnos s ocem, mlađi sin umanjuje samoga sebe, ne osjeća se dostojnim zvati se više sinom.[95]

Iz same prispodobe možemo na jasan način vidjeti da je mlađi sin slijedeći svoj egoizam postao rob grijeha. Tek u onom trenutku kada je odlučio poći k ocu, postaje svjestan svoje grješnosti, svoje malenosti ali i mjesta koje je kao ljubljeni sin imao u očevu srcu. U tom svjetlu možemo reći da je obraćenje, koje mlađi sin u ovom trenutku započinje, svjesnost

---

93 B. UTHLEY, *Luka povjesničar,* 322.

94 T. SÖDING, Pitanje Milosrđa. Prispodoba o izgubljenom sinu (Lk 15, 11-32), u: *Communio* 41(2015.)124, 19-30., ovdje 24-26.

95 S. FAUSTI, *Una comunità legge il vangelo di Luca,* 548.

osobne slabosti i nedostojnosti, ali i prihvaćanje Boga kao Oca koji nas bezuvjetno voli.[96] Je li se sin vratio ocu jer ga je situacija gladi i neimaštine na to primorala? Da je i dalje imao sredstava za život, je li bi se vratio ocu? Ili je jednostavno shvatio svoju pogrešku i »slabost« očinske ljubavi? Sloboda mlađega sina, poput slobode svakoga čovjeka, vođena osobnim planovima i interesima je ranjena sloboda, sloboda koja vodi u bezizlazne provalije. Jedini izlaz je otac. On je onaj u kojem naša sloboda postaje potpuna i savršena.

3.3.2. Očev milosrdni zagrljaj (Lk 15, 20b-24)

O veličini i snazi očeve ljubavi svjedoči i činjenica da ga je otac vidio dok je još bio daleko (usp. Lk 15, 20). Koliko god bio daleko otac ga uvijek vidi. Udaljenost je u proporciji s udaljenosti srca. Očeva želja da mu se sin vrati napokon se ispunila. Ono što je imao u srcu sada vidi i svojim očima. Otac ne poznaje mržnju ili ljutnju. Opisujući tu očevu radost nakon što je ugledao sina, Silvano Fausti će slikovito reći da se iza oca podigla prašina, jer je otac trčao najbrže što je mogao, od radosti zaigrala mu je sva utroba.[97]

Luka detaljno opisuje očevu reakciju: »Dok je još bio daleko, njegov ga otac ugleda, ganu se, potrča, pade mu oko vrata i izljubi ga« (Lk 15, 20). Izraz »pade mu oko vrata«, nedvojbeno podsjeća na susret Ezava i Jakova, nakon dugogodišnjeg sukoba i razdvojenosti: »Ezav mu potrča ususret. Zagrli ga padnuvši mu oko vrata, poljubi ga i zaplaka« (Post 33, 4), kao i na susret Josipa sa svojim ocem, nakon dugogodišnje bolne razdvojenosti koja je bila posljedica bratske ljubomore i zavisti: »Josip upregne svoja kola i zaputi se u Gošen – u susret svome ocu Izraelu. Stupivši preda nj, pade mu oko vrata« (Post 46, 29).

Jedan od najvećih i najautentičnijih znakova očeve ljubavi je i poljubac.[98] Grčki izraz *katefilēsen auton* – »izljubi ga« opisuje Očevu žarku ljubav prema svome sinu (usp. Lk 7, 38; Dj 20, 37).[99] Komentirajući očeve reakcije Ambrozije će reći: »Trčanje ususret sinu odaje njegovo prethodno znanje, grljenje odaje njegovu blagost i takoreći afekt njegove očinske ljubavi. Pada mu oko vrata kako bi podigao onoga koji je otežao pod teretom

---

[96] S. FAUSTI, *Una comunità legge il vangelo di Luca,* 549.

[97] *Isto,* 542-555.

[98] *Isto,* 551.

[99] Usp. B. UTHLEY, *Luka povjesničar,* 322.

grijeha, i kako bi onoga, kojeg pritišće zemaljsko, ponovno uzdignuo k nebu, gdje treba tražiti svojega Stvoritelja«.[100] Otac grli i prima sina, ne može ga prestati ljubiti. Dopušta mu da izgovori ono što je odlučio, ali očeva ljubav pobjeđuje. Ovdje je otac glavni protagonist. Parabola iskušava ljudsku psihu i duboko je dotiče u bolnom, ali iskrenom vapaju mlađeg sina: »Oče, sagriješio sam protiv neba i pred tobom. Nisam više dostojan zvati se sinom tvojim« (Lk 15, 21).[101]

Otac sve pokreće, stavlja dinamizan i radost i tamo gdje ga nema, preokreće sve na dobro. Očeva uloga u svemu tome bila je nenadomjestiva.[102] Mogli bismo pomisliti da je otac pomalo brzoplet, kao da nema vremena, žuri mu se. No, poznajući svoga sina i njegovo inzistiranje, otac prvi reagira kako sin ne bi mogao ništa reći, čak ni izreći svoju želju da postane sluga. Otac je umoran, ne želi imati još jednog slugu uza se, nego sina.[103] I dopustivo je da se, promišljajući o očevim reakcijama, kao čitatelji zapitamo kakav je to otac koji ne izgovara niti jednu riječ, nego postupa prema sinovljevu nalogu? Kako može biti tako pasivan? Takva figura ili osobina oca pomalo nas zbunjuje.[104] A. Rebić opisujući susret Oca i mlađeg sina nakon povratka, drži da se tu radi o »restauraciji sinovljevog stanja«.[105]

Svojim smilovanjem otac ne želi poniziti svoga sina, nego mu želi vratiti njegovo sinovsko dostojanstvo.[106] O čemu svjedoče i darovi koje mu otac pri povratku daje: haljina, prsten i sandale. Haljina (grč. *stolê*) je najnovija i najljepša haljina, haljina za važne svečanosti, a u ovom slučaju je i haljina koja će ga zodjenuti i vratiti mu dostojanstvo. Sina se odjeva haljinom dostojanstva, inače ju dobiva onaj tko vrši neku vrstu autoriteta ili javnu funkciju. Nitko tko otpadne od oca ne može se sam zaogrnuti tom odjećom. U istočnoj kulturi haljina je simbol potpunog dostojanstva. U izvorniku na grčkom jeziku nalazimo pojam *prôtos* koji u doslovnom smislu znači »prva«. Taj izraz prevodimo pridjevom »najljepša«. Međutim, u skladu s navedenim doslovnim značenjem

[100] T. SÖDING, Pitanje Milosrđa, 24-26.

[101] Usp. M. ZOVKIĆ, *Isusove parabole, slike o kraljevstvu Božjem,* 242-243.

[102] Usp. B. LUJIĆ, *Isusova otvorena antropologija,* 366-368.

[103] Usp. S. FAUSTI, *Una comunità legge il vangelo di Luca,* 551.

[104] Usp. B. LUJIĆ, *Povratak u slobodu ljubavi,* 109-112.

[105] A. REBIĆ, Čovjek neki imao dva sina, 9.

[106] W. KASPER, *Milosrđe,* 95.

ona može označavati i haljinu koju je imao prije nego što je otišao, onu koja je bila pohranjena i sačuvana i koja je kao takva znak da se otac nikada nije predao, nego da se uvijek nadao sinovljevu povratku. Otac je čuvao sinovljevo dostojanstvo, pohranjujući njegovu haljinu. I u knjizi Postanka nalazimo svjedočanstva o posebnim ljudima koji su odijevali posebne haljine: »Izrael je volio Josipa više nego ijednog svoga sina jer je bio dijete njegove staračke dobi; i on mu napravi kićenu haljinu«. (Post 37, 3); »Poslije toga skine faraon sa svoje ruke pečatni prsten i stavi ga Josipu na ruku. Zatim zaodjene Josipa odjećom od najljepše tkanine, a o vrat mu objesi zlatni lanac« (Post 41, 42).

Posljednji znak je prsten koji nije predmet koji bi se stavljao na prste nekog gosta ili prijatelja koji dolazi u posjet, nego je simbol vlasti.[107] U tom svjetlu možemo reći da ga prsten na neki način ovlašćuje i daje mu punomoć gospodarenja nad svime. Po daru ljubavi, sin postaje jedno s ocem, jer ono što je Otac to je i sin: »Sve mi preda Otac moj« (Lk 10, 22).[108] Prsten je poseban jer dovodi do izražaja osobu koja ga nosi, nametljiv je i svima lako uočljiv. Luka uporabljuje prsten kao simbol socijalne razlike, autoriteta i moći. Taj prsten je bio pečatnjak te neki smatraju da je na njemu bio očev osobni potpis ili žig tako da bi nakon njegove smrti sin imao potpunu vlast i nasljedstvo. U tome neki autori uočavaju očevu širokogrudnost ali i nepravednost.[109] Prsten je inače služio za otiskivanje pečata umjesto potpisa. Predavanje prstena značilo je, dakle, predavanje vlasti ili odlikovanje. U Svetome pismu kralj se oslovljava kao prsten Božji (usp. Jr 22, 24).[110]

S obzirom na obuću koju otac zapovijeda slugama da stave na noge njegovu sinu (usp. Lk 15, 22) potrebno je napomenuti da sluge nisu obuvale sandale, nego su hodale bosonoge. Sandale su nosili samo gospodari, te su one bile znak autoriteta i dostojanstva. Nositi sandale značilo je vladati nad onim po čemu se hoda, tj. nad vlastitom imovinom. Osim toga prema židovskom običaju kada je Izraelac dolazio u goste izuvao je sandale, a sluge su mu odrješivale remenje na sandalama (usp. Izl 3, 5; Dj 7, 33).[111] Za razliku od

[107] Usp. F. BOVON, *Vangelo di Luca*, 626.

[108] B. UTHLEY, *Luka povjesničar*, 323.

[109] E. PEZZELLA, *Un padre e due figli*, Firenze, 2020., 78-79.

[110] A. REBIĆ, *Biblijske starine*, 76.

[111] *Isto.*

gostiju koji su dolazeći izuvali obuću, mlađi sin uskoro će obuti sandale. Ocu je stalo da ga ponovno reintegrira u svoj dom, obnovi sinovstvo i njihov međusobni odnos.[112]

Darovati sinu sandale značilo je vratiti mu njegovo dostojanstavo, ali i darovati mu iznova slobodu. Sandale su i simbol Božje brige. U pashalnoj noći kada su izlazili iz Egipta od Židova je zatraženo da stave pojas oko struka i sandale na nogama kako bi mogli brzo hodati. U konačnici izuvanje sandale bio je znak žalosti, a ponovno obuvanje označavalo je kraj žalosti ili tugovanja. Otac je prošao kroz veliku žalost zbog nedostatka sina, sada se sve pretvara u veselje. Stoga sin može ponovno obuti sandale.[113] Interpretirajući simboliku navedenih darova koji svakako nisu tek puka slučajnost, Zamboni će prelijepo reći da dugačka haljina predstavlja pronađeno dostojanstvo, prsten posjedovanje vlasti, a sandale slobodnog čovjeka.[114]

Još jedan od značajnih simbola očeve neizmjerne radosti je i ugojeno tele: »Tele ugojeno, dovedite i zakoljite, pa da se pogostimo i proveselimo, jer sin mi ovaj bijaše mrtav i oživje, izgubljen bijaše i nađe se!« (Lk 15, 23-24). Iznenađujuća je činjenica da je mlađi sin razlog slavlja u kojemu stariji sin ne želi sudjelovati.[115] »Trebalo se«, nije dovoljno snažan izraz kojim bi se prevela grčka riječ *edei*, a koja znači »bilo je neophodno«.[116] Potrebno je uočiti još jedan malen, ali važan detalj. Autor na kraju drugog dijela ne govori »slavili su«, nego »i stadoše se veseliti«. To je početak slavlja novoga života i novoga odnosa kojemu nema kraja. Riječ je o očevoj radosti koja tek započinje i koja neće nikada prestati.[117]

3.3.3. Pravednost starijeg sina (Lk 15, 25-32)

Posljednji dio prispodobe u potpunosti je posvećen starijemu sinu koji je također izgubljen, ne izvan, nego unutar očeva doma. On se protivi, ne slaže se s očevim milosrđem prema njegovom mlađem bratu. Sada kada je ljut može sve reći ocu u lice, otkrivajući svoje pravo lice i poimanje svoga osobnog odnosa s ocem. Prigovarajući ocu

[112] Usp. F. BOVON, *Vangelo di Luca,* 626.

[113] E. PEZZELLA, *Un padre e due figli,* 79-82.

[114] Usp. R. TREMBLAY, S. ZAMBONI, *Figli nel Figlio,* Bologna, 2016., 322.

[115] B. UTHLEY, *Luka povjesničar*, 322.

[116] L. MORRIS, *Evanđelje po Luki,* 265.

[117] S. FAUSTI, *Una comunità legge il vangelo di Luca,* 552.

da ga je uvijek služio, otkriva da samoga sebe u odnosu prema svome ocu nije smatrao sinom, nego slugom. Ne želi promjenu, ne uočava gdje griješi. Njegova ga pravednost toliko zasljepljuje da ne može spoznati istinu o samome sebi. Ponaša se kao da je očev sluga, kao da ne živi s ocem i za oca. Štoviše, prigovara ocu da mu ništa nije dao, pa ni jareta. Očekivanje posebne nagrade za učinjena djela otkriva njegovu udaljenost od oca s kojim je trebao biti jedno.[118] Smatrao je da je uvijek bio uzoran. Međutim, odaje ga grčka riječ *douleuo* – »služiti poput roba«. On nikada nije doista shvatio što znači biti sin, niti je bio zadovoljan svojim sinovstvom.[119]

Metaforom o ocu prikazan je odnos Boga prema savezničkom narodu Izraelu (Pnz 8, 5). Bog je otac ne samo naroda nego i pojedinaca (2 Sam 7, 14; Ps 2, 7). Gozba nije nagrada povratniku, pa kao da mu čestitamo na svemu što je radio, nego je to radost cijele obitelji, kao što bi trebala biti radost crkvene zajednice kada se vrati jedna izgubljena ovca u krilo majke Crkve. Stariji sin ne želi sudjelovati u slavlju, ali ne shvaća da ta radost i to slavlje postaje i njegovo slavlje i radost.[120] Za sina to je kao da traži da uđe u pakao, mržnja se rasplamsava u njemu, a očev umiljati poziv osjeća kao ljutito protjerivanje.[121]

Starijeg sina možemo usporediti s Jonom. Jona je predstavnik sitne ljudske pravednosti koju bi želio nametnuti kao kriterij ponašanja drugima i samome Bogu. Cijeli taj odlomak okreće se oko Božjeg milosrđa i širokugrudnosti, te Jonine ljudske pravičnosti, odnosno uskogrudnosti. Jona ne prihvaća one koji se mogu promijeniti ili vratiti. Jona prosvjeduje protiv milosrdne slike Boga kad su u pitanju drugi, a uvrijeđen je kad Bog ne postupa tako prema njemu. Knjiga mudrosti izvrsno sažima činjenicu Božje skrbi za čovjeka i za cijeli svijet sljedećim riječima:[122]

> »Sav je svijet pred tobom kao zrnce praha na tezulji, i kao kaplja jutarnje rose što se spušta na zemlju. A ti si milostiv svemu, jer možeš sve, i kroz prste gledaš na grijehe ljudima, da bi se pokajali. Jer ti ljubiš sva bića, i ne mrziš ni jedno koje si stvorio. Jer da si štogod mrzio, ne bi ga ni stvorio. A kako bi išta moglo opstojati ako ti ne bi htio? Ili se održati ako ga ti nisi u život dozvao? Ali ti štediš, jer sve je

[118] Usp. M. ZOVKIĆ, *Isusove parabole, slike o kraljevstvu Božjem,* 245-246.

[119] L. MORRIS, *Evanđelje po Luki*, 264.

[120] Usp. M. ZOVKIĆ, *Isusove parabole, slike o kraljevstvu Božjem,* 243-245.

[121] B. IVIRON, *La parabola del figlio prodigo,* Milano, 1993., 36.

[122] B. LUJIĆ, *Isusova otvorena antropologija*, 291.

tvoje, Gospodaru, ljubitelju života, i tvoj je besmrtni duh u svemu« (Mudr 11, 22 – 12,1a).

Uskogrudnost starijeg brata s obzirom na očevo djelovanje prema mlađem bratu podsjeća na Joninu uskogrudnost s obzirom na Boga koji se milosrdno odnosio prema Ninivljanima. Jona je od prije znao kakav je Gospodin samo što se s tim nije mogao složiti. Baš zbog toga Bog se trudi otvoriti usko Jonino srce da bi prorok-pobunjenik iznutra uvidio i nakon toga prihvatio Boga milosrđa i praštanja, ne samo kad je riječ o vlastitom narodu – Izraelu nego i o drugim narodima, čak kad su u pitanju i krvni neprijatelji Izraela, kao Ninivljani. Jona gradi svoju neposlušnost, jer ne želi vjerovati u takvoga Boga, koji se smiluje i prašta čak i neprijateljima vlastitoga naroda. Gospodin strpljivo poput majke želi otvoriti Jonino srce, Bog želi promjeniti proroka. Bog ne očituje svoju bit kažnjavanjem i uništavanjem, jer to nije njegova temeljna značajka. Božja se bit očituje u smilovanju i praštanju kao konkretnim oblicima ljubavi.[123]

Neizmjerna je nježnost kojom se otac obraća sinu. Premda nije nazvan »ocem«, on sina zove nazivom koji dobro prevodi hrvatski – »sinko« (grč. *téknon*), ukazujući na prisan odnos. Važno je primijetiti da preobilje milosrđa prema sinovima ocu ne dopušta da ih čeka negdje za stolom u nekoj dvorani, nego trči ususret mlađemu i dolazi do starijega sina, da bi ih preplavio milosrđem.[124]

Otac nikada ne prestaje biti otac pa ni za starijeg sina, koji je izgubljen u svojoj pravednosti. Kao što otac nije grdio mlađeg sina, nego mu je trčao ususret da ga prigrli, tako i sada s blagošću i nježnošću izlazi da bi utješio starijeg. Bio pravednik ili grješnik, sama pomisao da smo nečije sluge umjesto sinovi najveće je zlo svakog čovjeka.[125] Mlađi sin mogao je uvidjeti očevu ljubav koja mu prašta, dok je stariji sin trebao uvidjeti kako je i njemu potrebna očeva ljubav. Niti jedan od sinova ne zaslužuje ljubav koju im otac bezuvjetno dariva. Zar je stariji sin zaslužio da otac izađe ususret i pokuša mu otvoriti oči za svoju logiku ljubavi? Zar je sin zaslužio da mu otac kaže »Sve moje tvoje je«? Dakle, svaki sin potrebuje očevu ljubav, svaki na svoj način. Ako se stariji sin ne odluči za oca, isključit će sam sebe iz očeve gozbe radosti, a to podrazumijeva i iz Kraljevstva

[123] *Isto,* 374-379.

[124] I. ŠAŠKO, Prispodoba o milosrdnom Ocu, u: *Živo vrelo* 12(2015.)1, 9-15., ovdje 12.

[125] S. FAUSTI, *Una comunità legge il vangelo di Luca,* 552-553.

Božjega.[126]

Život se u svojoj dubini razumije kao ljubav koja se daje i koja zbog svog davanja nužno nailazi na otpor i patnju. Samo ukoliko čovjek prekorači granice svoga »ja« i pođe u susret drugome »ti«, moguće je da se u tom istinskom susretu dogodi ljubav.[127] Sin ostaje duboko zarobljen u svoju sebičnost i tako potvrđuje kako u sebi nije sposoban za ljubav.[128]

Nije starijem sinu stalo do potrošenog blaga mlađeg brata, nego do toga da je otac bio tako velikodušan prema mlađem bratu. To je stav zavisti i ljubomore. Stariji sin je također izgubljen ne samo jer nije htio prihvatiti mlađeg brata, nego jer nije bio svjestan da je očevo dijete. Sebe je doživljavao kao slugu koji ispunjava gospodareve zapovijedi. Pozivom da slavi s ocem povratak mlađeg brata daje mu se i mogućnost da spozna samoga sebe kao dijete svojega oca i kao brata svojega brata.[129]

Otac želi dokazati svome »pravednom« sinu koji je od početka uz njega, ali koji je toliko daleko, tri važne stvari: da mu ništa nije uskraćeno ili da mu nije oduzeto ono što mu pripada (»ono što je moje, tvoje je«); da je uvijek mogao uživati sigurnost s Ocem (»ti si uvijek samnom«) i da njegov mlađi brat nije neki stranac, nego brat (»tvoj brat«). Otac ima želju da obojica razotkriju njegovo očinstvo i međusobno bratstvo.[130]

---

[126] Usp. M. ZOVKIĆ, *Isusove parabole, slike o kraljevstvu Božjem,* 245-246.

[127] B. LUJIĆ, *Povratak u slobodu ljubavi,* 157.

[128] *Isto.*

[129] T. SÖDING, Pitanje Milosrđa, 26-27.

[130] B. MAGGIONI, *Le parabole evangeliche,* Milano, 1992., 226.

4. Božja ponuda spasenja današnjem čovjeku

U ovom posljednjem odlomku, aktualizirat ćemo prispodobu o milosrdnom ocu (Lk 15, 11-32), u svjetlu prethodne egzegetsko-teološke analize, ukazujući na neke od njezinih temeljnih značajki za čovjeka današnjeg vremena. Koliko je danas aktualna ta prispodoba? Kako čovjek XXI. stoljeća gleda na nju? Što ona govori današnjem čovjeku i Crkvi, nositeljici radosne vijesti? Neka su od pitanja na koja ćemo pokušati odgovoriti u nastavku rada.

4.1. BIJEG OD OCA KAO IZRAZ SLOBODE

Suvremeni se čovjek tiho razilazi od Boga ali i od Crkve. Čovjek XXI. stoljeća na očitiji način traži slobodu i samoostvarenje, želeći biti što autonomniji i odbacujući svako ograničenje koje bi moglo narušiti njegovu slobodu. Čovjek ne želi nikakve zakone, pa ni vjerske koji bi ukazivali na osobne pogrješke. To dovodi do društva bez oca ili do ubojstva oca. Ateizam se pomalo uvlači u sve pore društva, postajući sinonim za slobodu. S druge strane uočavamo i sve veću prisutnost religioznog indiferentizma. Suvremeni čovjek živi kao da Boga nema. Nerijetko i mladi ljudi koji se deklariraju vjernicima, žele živjeti svoj život izvan Crkve. To je stav mlađeg sina koji želi biti što dalje od oca, jer je uvjeren da prisutnost oca ograničava njegovu slobodu. Tek kasnije će spoznati i iskusiti da je ta sloboda ranjena sloboda.[131]

Naime, tek onda kada će u svojoj slobodi, poput mlađega sina iz prispodobe, dotaknuti dno spoznat će što je istinska sloboda. U tom svjetlu Enzo Bianchi će reći: »Potrebno je dotaknuti dno, da bismo sebe upoznali, da bismo se znali mjeriti, da bismo razumjeli ono što ne bismo mogli bez doticanja dna.«[132] Sin žali za izgubljenim sinovskim odnosom, stoga će se i vratiti ocu, pa makar i kao jedan od njegovih slugu. No, ono što je najvažnije vratit će se u istini o samome sebi. Promatrajući život mlađega sina čitatelj svakoga vremena susreće se s temeljnim pitanjem: Kakav sam ja sin? Osjećam li se doista kao sin ili kao najamnik? Kakav je moj sinovski odnos s Ocem? Po uzoru na Sina pozvani smo živjeti kao sinovi u sinovskoj slobodi, slobodi u Kristu.[133]

---

[131] Usp. M. ŠIMUNOVIĆ, Mlađi sin kao paradigma razlaza novovjekog čovjeka s Bogom i crkvom, u: *Riječki teološki časopis* 8(2000.)1, 79-100., ovdje 79-83.

[132] V. MANDARIĆ, Milosrđe: put Crkve do čovjeka i suvremenih periferija, u: *Bogoslovska smotra* 86(2016.)3, 705-730., ovdje 723.

[133] A. M. JERUMANIS, Teologia del peccato.

4.2. BOŽJA LJUBAV PRIGIBA SE PREMA ČOVJEKU

U Starom i u Novom zavjetu Bog se objavljuje kao milosrdan i supatnički Bog. Protestantski teolog Jürgen Moltmann, opisujući svoj život i svoju patnju, svjedoči da je iskusio vapaj za Bogom i našao utjehu i životnu hrabrost u raspetome Kristu koji pati s nama. Moltmann ističe kako je Bog cijelim svojim bitkom bio djelatan i trpan u umirućem Isusu. U središtu Božjega spasenjskog plana stoji križ kao vrhunac objave Božje milosrdne ljubavi. U Kristovu križu Bog dotiče svojom vječnom ljubavi najbolnije rane zemaljskog postojanja. Bog se objavljuje kao onaj koji supati s čovjekom, kao sutrpeći Bog koji ulazi u ljudsku povijest i postojanje.[134] Zadaća je stoga teologije prikazati trojedinoga Boga supatnje s konkretnim patnjama, trpljenjima i iskustvima ljudi. Poimanje Boga koji ostaje izvan iskustva i konkretnih događaja čovjeka vodi k indeferentizmu i ateizmu. Sveto pismo upućuje čovjeka na Božju nemoć i patnju, jer samo Bog koji trpi može pomoći.[135]

I otac iz prispodobe u Lk 15, 11-32 zasigurno pati radi odlaska svoga sina. Zajedno s Božom Lujićem možemo reći da se otac »obukao u šutnju«.[136] Svakako da je ta šutnja odjekivala u sinovljevoj nutrini. Razmišljao je o Ocu, o njegovoj ljubavi te kroz boravak izvan očeve kuće, shvatio je koliko mu je otac blizu, koliko čezne za njim grješnikom. I nakon povratka i susreta s Ocem, sin je u potpunosti shvatio koliko ga otac ljubi, do te mjere da mu ide prvi ususret, prigiba se prema njemu, baca mu se oko vrata, svjedočeći svoju bezgraničnu i bezuvjetnu ljubav. Stav oca prema sinu povratniku slika je Boga koji se u svojoj ljubavi i milosrđu prigiba prema čovjeku i koju je vjernik i čovjek današnjeg vremena pozvan uvijek iznova otkrivati i u svojem svakodnevnom životu svjedočiti.

4.3. MILOSRĐE KAO BOŽJI ZAHTJEV

Jedna od središnjih tema Lukina evanđelja je tema milosrđa. Promatrajući prispodobu o milosrdnom ocu (Lk 15, 11-32) uočavamo da je milosrđe jedan od kardinalnih stupova ljudskoga i vjerničkoga života. Ne možemo postići milosrđe ako sami ne postanemo

---

[134] D. VUKOVIĆ, Božje milosrđe kao supatnja u suvremenoj teološkoj misli, u: I. RAGUŽ, Š. ŠOKČEVIĆ (ur.), *O Božjem milosrđu,* Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog simpozija o milosrđu održanog 22. travnja 2016. godine na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Đakovu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Đakovo, 2016., 11-22., ovdje, 13-17.

[135] *Isto,* 21-22.

[136] B. LUJIĆ, *Isusova otvorena antropologija,* 364.

milosrdni. U Isusu Kristu nam se objavila »dobrostivost i čovjekoljublje Spasitelja našega Boga« (Tit 3, 3). Svaki čovjek koji je upoznao Krista mora biti milosrdan jer nas i sam Krist poziva na to. Božje milosrđe zasja nam u Kristu, koji je postao naš brat i pokazao nam kako moramo imati milosrdno srce oca, majke i brata prema svima koji su oko nas, kao milosrdni otac iz prispodobe Lk 15, 11-32. Tek ako budemo milosrdni s drugima postaćemo ikona Boga Oca, odraz Božji.

Ne smijemo biti kao stariji sin u prispodobi o milosrdnom ocu (Lk 15, 11-32) koji zatvara i oglušuje svoje srce prema svome bratu. Milosrdna ljubav otkriva se prema malenom, grješniku, siromahu. Kao što i u prispodobi o milosrdnom ocu, otac trči, grli, ljubi sina te mu vraća njegovo dostojanstvo, tako smo i mi pozvani djelovati u susretu s braćom i sestrama, sinovima i kćerima. No, na tom putu nerijetko smo u opasnosti lažnog milosrđa. Tako primjerice pomažemo siromašnima samo iz sućuti ili solidarnosti, ali pri tome ga gledamo s visoka, smatramo se boljim od njega, nismo postali s njim jedno te u našim djelima nema ljubavi. Takvo djelovanje možemo različito definirati, no u svakom slučaju ono nije milosrđe u evanđeoskom smislu. Takvo milosrđe budi u onome koji ga prima osjećaj poniženja, nelagode, podložnosti i srama.[137] Milosrđe koje smo pozvani živjeti i u svakodnevnom životu svjedočiti, slijedeći primjer dobroga oca, milosrđe je potaknuto, prožeto i vođeno ljubavlju.

4.4. CRKVA – IZVOR MILOSRĐA

Današnji čovjek pun je nade ali i je istovremeno zaokupljen životnim brigama i poteškoćama. Stoga potrebuje Crkvu koja nastavlja Božje milosrđe ovdje na zemlji, koja zna biti njegova majka, ona koja će razumjeti njegove vapaje i hodati uz njega korak po korak. Mlađi sin pronašao je izlazak iz ropstva egoizma jedino u ocu, u onome koji ga je neprestano tražio. Papa Franjo u buli *Lice milosrđa* govori o milosrđu kao temelju na kojem počiva život Crkve.

Ponovno otkriće zajednice i povratak u Crkvu, mjesto u kojem se zajednički živi vjera, logična je posljedica osobnog susreta s Uskrslim. »Crkva je posebno vrijedno mjesto susreta s Kristom u vjeri. Konačni cilj susreta s Kristom, njegovo jamstvo, jest živjeti iskustvo Crkve«,[138] razvijajući tako osjećaj pripadnosti kršćanskoj zajednici. »Čovjeku je

[137] Usp. C. TOMIĆ, Evanđelje milosrđa, u: *Obnovljeni život* 48(1993.)5, 439-457., ovdje 452-456.

[138] P. C. VILLANUEVA, Božja riječ i evangelizacija mladih, u: *Kateheza* 31(2009.)2, 124-129., ovdje 125-126.

potrebna Crkva koja se približava njegovim problemima i njegovom malodušju, koja ne samo da s bratom čovjekom dijeli put i napore, nego zna s njim i razgovarati, prihvaćajući njegove dvojbe.«[139]

> »Kršćanin je stoga pozvan poput Isusa neprestano silaziti ili bolje rečeno ulaziti u dubine ljudske patnje i ljudskih potreba s nakanom milosrdnog zalaganja. Upravo po konstantom iskazivanju samilosti i zalaganju za potrebne kršćanin životom odražava ljubav nebeskog Oca. Zbog toga je izuzetno važno da milosrđe prerasta u stil kršćanskog življenja.«[140]

Pojedinac i cijela crkvena zajednica imaju zadaću naviještati milosrđe i autentično ga svjedočiti, utjelovljujući evanđeoski tekst u današnjem vremenu. Crkva je ona koja je prva iskusila milosrđe te je pozvana drugima darovati takvo svjedočanstvo i isto iskustvo. Papa Franjo uočava da je danas i sam pojam »milosrđe« u velikoj krizi. S jedne strane neki se protive milosrđu, jer ga ne shvaćaju u njegovoj biti, dok drugi relativiziraju taj termin, kao da je Bog mađioničar, te se uopće ne trude nasljedovati Krista. Cilj je milosrđa promjena čovjeka i njegovo dovođenje do cilja: Boga – izvora života. No, da bi se to uistinu dogodilo pozvani smo kao Crkva dovesti čovjeka do osobnog iskustva s Ocem u kojemu će shvatiti da ga Otac ludo voli i ljubi, da se baca preda nj te da mu od radosti zaigra utroba.[141]

Crkva je posebice pozvana usmjeriti pozornost na ljude koji su udaljeni od crkvenog života i koji nisu zainteresirani za nju iz bilo kojeg razloga. Milosrđe je tu napose za njih. Stoga je potrebno uložiti puno više napora u njihovu pronalaženju i povratku u puno zajedništvo kršćanskog života. Put milosrđa je put strpljenja koji poštuje čovjekovu slobodu i koji nerijetko zahtijeva višegodišnje žrtve i mukotrpan pastoralni rad, na što nisu spremni pristati svi crkveni službenici ali ni vjernici laici.[142] Crkva ima zadaću i dužnost naviještati Evanđelje Krista Gospodina jer to tvori temeljno poslanje Crkve.

---

[139] *Isto.*

[140] N. VRANJEŠ, Milosrđe kao temeljni element svakog navještaja, u: *Bogoslovska smotra* 86(2016.)3, 687-704., ovdje 690.

[141] Usp. *Isto,* 691-693.

[142] *Isto,* 698-701.

Crkva je onaj kanal dara milosti koja pomiruje grješnike s Bogom.[143]

Papa Pavao VI. razmišljajući o tome kakvo mora biti naviještanje Evanđelja drži da bi ono prvotno trebalo biti priopćeno osobnim životom i svjedočanstvom koje odiše tišinom. Takvo svjedočanstvo u srcima onih koji ih promatraju pobuđuje pitanje: Zašto tako žive? Tko ih inspirira na takav život? Tko ih toliko nadahnjuje? Prema Papinu mišljenju to je svjedočanstvo tišine toliko snažno i djelotvorno za širenje Kristova Evanđelja da postaje najdjelotvorniji put koji će zasigurno donijeti više ploda i novih kršćana, nego neka nepotrebna blebetanja koja nisu potkrjepljena svjedočanstvom života. Na taj navještaj pozvani su svi kršteni, svatko u svom staležu i prema vlastitim mogućnostima.[144]

> »Suvremeni čovjek radije sluša svjedoke negoli učitelje, ali ako sluša učitelje sluša ih zato što su svjedoci. Crkva će dakle evangelizirati svijet ponajprvo svojim ponašanjem, svojim životom, tj. življenim svjedočanstvom svoje vjernosti Gospodinu Isusu, svjedočanstvom života i predanosti, slobodom pred silama ovog svijeta, jednom riječi svetošću.«[145]

Isticanje Božjeg milosrđa nipošto nije naivna pastoralna rasprodaja jeftinih ulaznica za masovni povratak u Crkvu, nego je to usmjeravanje cjelokupnoga pastoralnog djelovanja Crkve prema glavnome sadržaju i razlogu evangelizacije: naviještanje i posredovanje Božjega milosrđa u Isusu Kristu. Milosrđe je namjenjeno svima, svakom čovjeku, nitko nije isključen iz plana Božjeg milosrđa niti itko ima vlast nekoga isključiti.[146] Crkva nije samo ona koja naviješta milosrđe, nego je ponajprije ona koja to milosrđe svjedoči svojim praktičnim djelovanjem. Ona je nositeljica tog beskrajnog milosrđa u svijetu. U tom svjetlu prvi kršćani nisu se samo nazivali braćom, nego su u punom i pravom smislu riječi bili i djelovali kao braća. Djela milosrđa su bila vidljiva. Primjerice od prikupljene milostinje pomagalo se udovicama i potrebitima. Tertulijan svjedoči kako je ta njihova osjetljivost prema braći začuđivala pogane koji su govorili: »Gledajte, kako se ljube!«[147]

---

[143] Usp. PAVAO VI., *Evangelium nuntiandi – naviještanje Evanđelja, apostolski nagovor o evangelizaciji u suvremenom svijetu,* Zagreb, 2000., br. 14.

[144] *Isto,* br. 21.

[145] *Isto,* br. 41.

[146] T. MATULIĆ, *Čovjek zarobljen ohološću i oslobođen milosrđem,* 333-334.

[147] Usp. W. KASPER, *Milosrđe,* 211-215.

4.5. CRKVA KOJA IZLAZI I SUSREĆE ČOVJEKA

Kao što je otac iz parabole prvi pošao ususret sinu, tako je i Crkva pozvana poći ususret čovjeku. Ponekad se čovjek udaljava od Crkve, bježi od nje, ne želi ući u kuću očinsku. Ali ako čovjek ne želi ići prema Crkvi, Crkva mora poći prema njemu, prema ljudskoj egzistenciji, koliko god ona bila naporna ili teška.

Papa Franjo nas podsjeća da se od svih nas traži da prihvatimo ovaj poziv: »Izaći iz vlastite udobnosti i imati hrabrosti poći na sve periferije koje trebaju svjetlo evanđelja.«[148] Od velike je važnosti da Crkva danas izađe naviještati Evanđelje svima, u svim mjestima, u svim okolnostima, bez oklijevanja, nevoljkosti ili straha.[149] Papa Franjo poziva da se usudimo malo više preuzeti inicijativu te ići ususret onima koji su daleko, te poći na raskrižja kako bi pronašli i pozvali isključene.[150] Papa Franjo obraćajući se brazilskim biskupima i komentirajući milosrđe danas u Crkvi rekao je: »Ona rađa, ona doji, pomaže rasti, ispravlja, hrani, vodi za ruku [...] Potrebna nam je, dakle, Crkva koja je sposobna ponovno otkriti majčinsko krilo milosrđa.«[151] Papa želi dinamičnu i misionarsku Crkvu, Crkvu »otvorenih vrata«, Crkvu koja će biti »Očev dom« i »majka otvorena srca«. Papa u apostolskoj pobudnici *Evangelii Gaudium* još nadodaje: »Crkva nije carinarnica, ona je očev dom, gdje ima mjesta za svakoga s njegovim tegobnim životom.«[152] Crkva nije neka elitna skupina, ne tiče se samo nekih. U Crkvi nema zatvorenosti, poslana je cijelom ljudskom rodu.[153]

Za Papu Franju od iznimne je važnosti da Crkva odlazi na periferije, periferije ljudskih egzistencija, jer Božje milosrđe je životno važno za svakog čovjeka. Crkva koja je iskusila dar Očeva milosrđa ne može ne »izlaziti« i tražiti one kojima je milosrđe potrebno. Milosrđe može svjedočiti samo onaj tko živi od njegove darovanosti i preobrazbe. Zato je Crkva pozvana na vlastitu misijsku preobrazbu, a to znači uskladiti

---

[148] FRANJO, *Evangelii gaudium – Radost Evanđelja, apostolska pobudnica biskupima, prezbiterima i đakonima, posvećenim osobama i svim vjernicima laicima o navještanju evanđelja u današnjem svijetu,* Zagreb, 2013., br. 20-23.

[149] *Isto.*

[150] *Isto,* br. 24.

[151] V. MANDARIĆ, Milosrđe: put Crkve do čovjeka i suvremenih periferija, u: *Bogoslovska smotra* 86(2016.)3, 705-730., ovdje 707.

[152] *Isto.*

[153] FRANJO, *Crkva milosrđa,* Zagreb, 2014., 49.

svoju nazočnost i djelovanje u svijetu s onim što je Krist Crkvi naumio. Slika Crkve koju papa Franjo neumorno promiče je Crkva izlaska, Crkva koja uvijek ima otvorena vrata, Crkva koja strpljivo čeka, koja, i onda kada više nema izgleda za povratak, ostavlja odškrinuta vrata. Crkva koja je izišla i na putu do siromaha doživjela nesreću i zaprljala se, draža je papi Franji od bolesne Crkve koja je zatvorena u vlastitu sigurnost i komociju.[154]

Dojmljive su slike koje papa Franjo uporabljuje u opisivanju odnosa Crkve i grješnika. »Ranjenom čovječanstvu Crkva pokazuje svoje majčinsko lice, lice mame. Ne čeka da ranjeni pokucaju na njezina vrata, nego ih ide tražiti na ulice, skuplja ih, grli ih, skrbi za njih, daje im da se osjećaju voljenima.«[155] Crkva se ponaša poput brižne majke, koja nema mira dok sva djeca nisu u kući. Kako papa Franjo ističe, Crkva je kao poljska bolnica, gdje se najprije zbrinjavaju najteže rane; ona blizinom i prisnošću grije srca ljudi.[156] Bog ide ususret čovjeku grješniku, dostiže ga njegova ljubav prije nego otpočne hod obraćenja. To je sablazan, kako ističe Enzo Bianchi, jer želimo da ljubav Božja bude zaslužena. Međutim, ona je milost, ona je besplatna i nitko je ne može zaslužiti. Ono što sablažnjava i otvara brojna pitanja jest činjenica da Bog ljubi čovjeka dok je grješnik. To je nepojmljiva ljubav, to je ludost križa o kojoj govori sv. Pavao (usp. Gal 5, 11; 1 Kor 1, 17-25).[157]

Papa nadalje ističe da mi danas živimo u kulturi sukoba i odbacivanja, ali mi moramo plivati protiv te struje. Upravo zato pozvani smo izlaziti ususret ljudima kako bi stvorili kulturu susreta.[158] Grješnik nije uvijek *capax Dei,* ali je uvijek *capax misericordiae Dei!* Crkva je pozvana biti znak onoga Božjeg srca koje prašta, koje ne osuđuje, ne kažnjava, nego grli i dopušta novi život.[159] Crkva kao zajednica Božjeg milosrđa zaboravila je na milosrđe, ali i na praštanje koje iz nje dolazi. Crkva treba upućivati suvremeni svijet na to da »dobrota Gospodnja nije nestala i da milosrđe njegovo nije presušilo« (Tuž 3, 22).

---

[154] V. MANDARIĆ, Milosrđe, 708-710.

[155] *Isto,* 720.

[156] *Isto.*

[157] *Isto,* 721.

[158] Usp. FRANJO, *Crkva milosrđa,* 119-120.

[159] E. BIANCHI, *Annunciate a tutti la misericordia di Dio,* Magnano, 2015., 27.

4.6. BOG POBJEĐUJE LJUDSKU PRAVEDNOST SVOJIM MILOSRĐEM

Otac ne pozna ljutnju i gnjev, njegovo srce jako kuca od uzbuđenja jer mu se sin vraća. Jedva čeka da ga može primiti i iskazati mu svoje milosrđe. Stariji sin očekuje sasvim drugačiji stav oca, jedva čeka da mu se brat vrati, ne da bi ga prigrlio, nego da bi ga osudio i da napokon pravda bude na djelu, ali pravda kakvu on zamišlja. Otac ne zaboravlja ni starijeg sina, želi iskazati svoje milosrdno lice obojici, a ta ponuda može biti prihvaćena ili odbijena. Očevo praštanje i smilovanje zahvaća cjelokupnu stvarnost, omogućujući svima povratak u očev dom.

Samo je milosrdna ljubav sposobna sagnuti se nad svakog rasipnog sina, nad svaku ljudsku bijedu i nadasve, nad svaku ćudorednu bijedu, nad grijeh. Kad se to zbiva, onaj tko je predmet milosrđa, ne osjeća se poniženim, nego iznova rođenim, pronađenim i vrjednovanim.[160] Bog kao Otac svakom oprašta i svakomu želi dati svoju ljubav. Protiv onih koji mrmljaju radi takozvane Božje nepravde ili ljubomore zbog sućuti koju Bog iskazuje nekom grješniku, Ambrozije poručuje: »Tko si ti da Bogu osporavaš pravo da otpušta krivnju komu hoće, jer i ti udjeljuješ oproštenje onomu kojemu hoćeš? On hoće da ga zato molimo, da ga preklinjemo. Tko si ti da se buniš protiv Boga?«[161] Milosrđe ne donosi viziju kao da se nešto nije nikada dogodilo, nego stvara novi život.[162]

> »Ako su Očeve ruke uvijek otvorene za pokajanog grješnika, to je zato što zapravo postoje ruke utjelovljenog Sina ispružene na drvetu Golgote, one ruke koje su zbog nedokučive i besplatne Očeve ljubavi, obilježile i opločile nutarnji put koji treba preći kako bi se iz zemlje samoće i smrti prešlo u očinsku kuću«.[163]

Stariji sin je preslika pravednika, svih onih ljudi koje možemo i danas susresti. Ljudi koji hodaju visoke glave, koji se smatraju boljima od drugih, koji misle da su blizu Bogu, ali zapravo udaljeni su od kuće očeve. Ne zato što ih Otac ne želi, nego zato što oni ne žele biti dionici nepravednih i grješnih ljudi. Nisu izvan kuće očeve grješnici, nego oni koji se ne kaju, oni koji izbjegavaju odnos ljubavi i koji ne žele iskusiti ljepotu Božjeg milosrđa.

---

[160] V. MANDARIĆ, Milosrđe, 724.

[161] T. SÖDING, Pitanje Milosrđa, 27-30.

[162] *Isto.*

[163] R. TREMBLAY, S. ZAMBONI, *Figli nel Figlio,* 323-324.

U njihovim srcima postoji samo »pravednost«, koja ih udaljava od Boga. U prispodobi gdje je prisutna pravednost? Mlađi sin je po tome onda trebao biti u kazni ili biti sluga slugu kako bi isplatio svoj dug. Ali Otac nije ni pomišljao da upotrijebi svoju pravednost, nego ga je zagrlio svojim milosrđem. Stariji sin zaboravio je da je karakteristika oca milosrđe. Pravednici žele samo pravednost, ali ne za sebe nego za druge. Zaboravili su, jednako kao i stariji sin, da očevo djelovanje slijedi logiku ljubavi i milosrđa.

Pravednici ne osjećaju u srcu potrebu za obraćenjem. To su osobe koje su zagospodarile čak i Bogom, koje su ga svele na neku vrstu zakona. Oni sebe smatraju zakonom i prema njihovim uvjerenjima ravnaju sve, smatraju sebe pravilom po kojemu se drugi trebaju ravnati. Oni misle da su u zajedništvu s ostalima pa i Bogom, ali u stvarnosti to su osobe zatvorene u svoj način razmišljanja i u svoju narcisoidnu osobnost. Njihova ih pravednost vodi k lažnoj religioznosti. Slijede vlastitu volju misleći da slijede Boga i opslužuju zakon čiji su oni sami autori. To su osobe koje nalazimo na početku poglavlja i koje mrmljaju izdaleka optužujući Isusa da se druži i blaguje s grješnicima.[164]

Problem starijeg brata je taj da ne prihvaća mlađeg brata kao svoga brata, iako ga priznaje kao očevog sina. Sin nije svjestan da ne priznavajući brata ne priznaje niti oca. Ne može uzeti oca, a odreći se brata. Ovdje bi se moglo reći: uzmi sve ili ostavi sve.[165]

Prispodoba o milosrdnom ocu (Lk 15, 11-32) završava sa starijim bratom koji ostaje vani, odbijajući slaviti povratak svojeg mlađeg brata. Prepoznajemo li se u starijem sinu? Koliko se i mi danas vodimo pravednošću i našom zaslugom, kao da možemo kupiti Oca i kraljevstvo nebesko. I mi koji pripadamo Crkvi, jesmo li njezini autentični svjedoci ili se pri povratku izgubljenog brata i sestre u Očev dom i naše »pravedno« srce ispunja ljubomorom i gnjevom? Promatramo li svoj život i život svoje braće i sestara Božjim pogledom milosrđa, ljubavi i opraštanja ili ljudskim pogledom zasluga, kritiziranja i osuda?

Svjedoci smo da je čovjek današnjeg vremena sve više izgubljen te da se sve više udaljava od Boga i od Crkve. Stoga je jedna od primarnih zadaća Crkve traženje izgubljenih i zalutali te neumorno naviještanje Radosne vijesti. Crkva kao izvor milosrđa, pozvana je

[164] M. I. RUPNIK, *Bacio mu se oko vrata,* 14-15.

[165] Usp. B. LUJIĆ, *Povratak u slobodu ljubavi,* 159.

današnjem ranjenom čovjeku svjedočiti ljubav i milosrđe, prihvaćajući ga u svoje majčinsko krilo. Donositi Božju nježnost čovječanstvu koje trpi primarno je poslanje Crkve. U tom svjetlu potrebno je naviještati milosrđe Božje i povratak u kuću Oca, kao mjesto prave slobode. Milosrđe Božje koje je bilo prisutno u Kristu, sada nastavlja biti prisutno u Crkvi.

Zaključak

Ranjena sloboda i milosrdni zagrljaj naslov je koji najbolje opisuje čovjeka grješnika i Božju ljubav. Čovjek želi biti sretan i slobodan, ali smatra se slobodnim tek onda kada nije ovisan o drugima, odnosno kada je samodostatan. Sloboda za čovjeka znači živjeti po svojoj vlastitoj logici, udaljen od svega, pa čak i od Boga. Čovjek više ne zna tko je, ali ne zna ni kamo ide. Autonomija i želja za slobodom degradirala nas je. Stoga nas ljudska krhkost vrlo brzo dovodi do toga da shvatimo da je naša sloboda bez Oca zapravo ranjena sloboda. Štoviše, naša sloboda potrebuje Oca koji će nas zagrliti i vratiti nam slobodu djece Božje. U Lk 15, 11-32 na prekrasan način autor je prikazao Božje milosrdno lice te Očev milosrdni zagrljaj. Zagrljaj koji čovjeka ne osuđuje i koji jedini može izliječiti njegovu ranjenu slobodu. Put povratka u očev zagrljaj put je obraćenja.

Na kraju egzegetsko-teološke analize Lk 15, 11-32 nameće nam se pitanje: Kakav je Bog? Pravedan ili milosrdan? U navedenoj prispodobi uočljivo je milosrđe Oca koji ide ususret sinu povratniku. Riječ je o bezgraničnom milosrđu i bezuvjetnoj ljubavi koju nam je, ljudskim očima gledano, teško razumjeti. Slikovito govoreći mogli bismo reći da je Bog zaražen ljubavlju prema ranjenom čovječanstvu.

Za razliku od milosrđa pravednost nije uočljiva na prvi pogled. Možda bismo ju mogli prepoznati u slobodi koju otac daruje mlađemu sinu, darujući mu ono što mu pripada i dopuštajući mu odlazak od očinskog doma. U tom svjetlu možemo reći da je otac pravedan ukoliko je milosrdan.

Izgubljeni sin nije onaj mlađi, on je izravnao put i svoj odnos s ocem. Izgubljeni je sin stariji sin, onaj pravedni za kojega nitko nikada ne bi rekao da će se izgubiti. Svjedoci smo da ponekad susrećemo braću i sestre, pa i unutar Crkve koji se srde, poput starijeg sina iz prispodobe, na izgubljenu braću i sestre koji su se vratili u krilo Crkve koja ih je primila s milosrđem i ljubavlju i koja se neizmjerno raduje njihovu povratku.

Bog se približava čovjeku grješniku, te ga poziva na povratak u kuću Očevu, poštivajući pritom njegovu slobodu. Poput milosrdnog oca Bog prvi ide ususret svakom raskajanom sinu, baca se ničice preda nj, grli ga i ljubi, radujući se njegovu povratku. U prispodobi o milosrdnom ocu Luka nam je objavio lice Boga milosrđa i ljubavi za kojega zajedno s psalmistom možemo s uvjerenjem reći: »No ti si, Gospodine Bože, milosrdan i blag, spor na srdžbu – sama ljubav i vjernost« (Ps 86, 15).

Bibliografija

Crkveni izvori

AURELIJE AUGUSTIN, *Una sola promessa sicura: la Tua misericordia*, Milano, 2016.

FRANJO, *Evangelii gaudium – Radost Evanđelja, apostolska pobudnica biskupima, prezbiterima i đakonima, posvećenim osobama i svim vjernicima laicima o navještanju evanđelja u današnjem svijetu,* Zagreb, 2013.

FRANJO, *Misericordiae vultus – Lice milosrđa. Bula najave izvanrednog jubileja milosrđa (11. 4. 2015.),* Zagreb, 2015.

IVAN PAVAO II., *Dives in misericordia, bogat milosrđem. Enciklika vrhovnog svećenika Ivana Pavla II. o Božjem milosrđu (30. 11. 1980.),* Zagreb, 1981.

PAVAO VI., *Evangelium nuntiandi – naviještanje Evanđelja, apostolski nagovor o evangelizaciji u suvremenom svijetu,* Zagreb, 2000.

REBIĆ, Adalbert, FUĆAK, Jerko, DUDA, Bonaventura (ur.), *Jeruzalemska Biblija. Stari i Novi zavjet s uvodima i bilješkama iz »La Bible de Jerusalem«,* Zagreb, 2011.

Knjige

BIANCHI, Enzo, *Annunciate a tutti la misericordia di Dio,* Magnano, 2015.

BOVON, François, *Vangelo di Luca,* II, Brescia, 2007.

BROWN, Raymond Edward, *Uvod u Novi zavjet,* Zagreb, 2008.

DUGANDŽIĆ, Ivan, *Kako su nastala evanđelja,* Zagreb, 1999.

FAUSTI, Silvano, *Una comunità legge il vangelo di Luca,* Bologna, 2006.

FRANJO, *Crkva milosrđa,* Zagreb, 2014.

GRILLI, Massimo, Il suo nome è misericordia, u: G. MICHELINI (ur.), *I vangeli della misericordia,* Milano, 2016.

GRILLI, Massimo, *L'opera di Luca I. Il vangelo del viandante,* Bologna, 2012.

HARRINGTON, Daniel, VIVIANO, Benedikt T., KARRIS, Robert J., DILLON, Richard J., PERKIS, Pheme, *Komentar evanđelja i djela apostolskih,* Sarajevo, 1997.

IVIRON, Basilio, *La parabola del figlio prodigo,* Milano, 1993.

JARAK, Vjeko Božo, *Smionost Božje nježnosti,* Zagreb, 1997.

KASPER, Walter, *Milosrđe,* Zagreb, 2015.

LUJIĆ, Božo, *Isusova otvorena antropologija,* Zagreb, 2005.

LUJIĆ, Božo, *Naviještati Boga milosrđa u današnjem vremenu,* Zagreb, 2016.

LUJIĆ, Božo, *Povratak u slobodu ljubavi,* Zagreb, 2000.

MAGGIONI, Bruno, *Le parabole evangeliche,* Milano, 1992.

MARULIĆ, Marko, *Latinska manja djela I,* Split, 1992.

MATELJAN, Ante, *Obdareni ljubavlju. Uvod u teologiji milosti,* Split, 2006.

MATULIĆ, Tonči, *Čovjek zarobljen ohološću i oslobođen milosrđem,* Zagreb, 2020.

MORRIS, Leon, *Evanđelje po Luki,* Daruvar, 1997.

MORRIS, Leon, *Luka,* Novi sad, 1983.

PEZZELLA, Elpidio, *Un padre e due figli,* Firenze, 2020.

REBIĆ, Adalbert, *Biblijske starine,* Zagreb, 1992.

RUPNIK, Marko Ivan, *Bacio mu se oko vrata,* Split, 2006.

SCHÖNBORN, Christoph, *Našli smo milosrđe,* Zagreb, 2010.

SÖDING, Thomas, *Milosrđe bez licemjerja,* Đakovo, 2016.

ŠIMUNOVIĆ, Milan, *Pastoral za novo lice Crkve,* Zagreb, 2006.

TREMBLAY, Réal, ZAMBONI, Stefano, *Figli nel Figlio,* Bologna, 2016.

UTHLEY, Bob, *Luka povjesničar: Evanđelje po Luki,* Texsas, 2012.

ZOVKIĆ, Mato, *Isus u evanđelju po Luki,* Sarajevo, 2002.

ZOVKIĆ, Mato, *Isusove parabole, slike o kraljevstvu Božjem,* Sarajevo, 2018.

WEISER, Artur, *Središnje teme novoga zavjeta,* Zagreb, 1981.

Članci

JELIČIĆ, Anđela, Pravedan i milosrdan Bog, u: *Riječki teološki časopis* 19(2011.)2, 243-260.

LJUMANOVIĆ, Azra, Nježnost u Lukinom evanđelju, u: *Kateheza* 6(1984.)4, 15-39.

MAFFEIS, Angelo, La Chiesa: segno e strumento della misericordia di Dio, u: *La rivista del clero italiano* 97(2016.)9, 633-647.

MANDARIĆ, Valentina, Milosrđe: put Crkve do čovjeka i suvremenih periferija, u: *Bogoslovska smotra* 86(2016.)3, 705-730.

MAMIĆ, Jakov, Obraćenje ili povratak Ocu, u: *Riječki teološki časopis* 8(2000.)1, 129-154.

MENDONÇA, José Tolentino, La misericordia ha bisogno di uno specchio, tornare alla parabola del Figlio Prodigo (Lc 15, 11-32), u: *La rivista del clero italiano* 97(2016.)10, 670-678.

REBIĆ, Adalbert, Čovjek neki imao dva sina, u: *Bogoslovska smotra* 69(1999.)1, 1-11.

SCANDROGLIO, Massimiliano, Quale idea di misericordia? L'incontro fra la libertà dell'uomo e la libertà di Dio, u: *La rivista del clero italiano* 99(2018.)4, 294-306.

SÖDING, Thomas, Pitanje Milosrđa. Prispodoba o izgubljenom sinu (Lk 15, 11-32), u: *Communio* 41(2015.)124, 19-30.

ŠAŠKO, Ivan, Prispodoba o milosrdnom Ocu, u: *Živo vrelo* 12(2015.)1, 9-15.

ŠIMUNOVIĆ, Milan, Mlađi sin kao paradigma razlaza novovjekog čovjeka s Bogom i crkvom, u: *Riječki teološki časopis* 8(2000.)1, 79-100.

TOKIĆ, Dario, Božje opraštanje u evanđelju po Luki, u: *Bogoslovska smotra* 82(2012.)3, 731-741.

TOKIĆ, Dario, O izgubljenoj i nađenoj radosti, u: *Biblija danas* 2(2016.), 17-21.

TOMIĆ, Celestin, Evanđelje milosrđa, u: *Obnovljeni život* 48(1993.)5, 439-457.

VILLANUEVA, Pascual Chávez, Božja riječ i evangelizacija mladih, u: *Kateheza* 31(2009.)2, 124-129.

VRANJEŠ, Nikola, Milosrđe kao temeljni element svakog navještaja, u: *Bogoslovska smotra* 86(2016.)3, 687-704.

Zbornici

VUKOVIĆ, Davor, Božje milosrđe kao supatnja u suvremenoj teološkoj misli, u: RAGUŽ, Ivica, ŠOKČEVIĆ, Šimo (ur.), *O Božjem milosrđu*, Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog simpozija o milosrđu održanog 22. travnja 2016. godine na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Đakovu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Đakovo, 2016., 11-22.

Rječnici, leksikoni, enciklopedije

DESCAMPS, Albert, Pravednost, u: DUFOUR, Xavier-Léon (ur.), *Rječnik biblijske teologije*, Zagreb, 1988., 956-967.

GAMBJER, Jules, DUFOUR, Xavier-Léon, Milosrđe, u: DUFOUR, Xavier-Léon (ur.), *Rječnik biblijske teologije,* Zagreb, 1988., 535-543.

GUILLET, Jacques, Milost, u: DUFOUR, Xavier-Léon (ur.), *Rječnik biblijske teologije,* Zagreb, 1988., 543-550.

OHLER, Annemarie, HIERZENBERGER, Gottfried, Milosrđe, u: GRABNER – HAIDER, Anton (ur.), *Praktični biblijski leksikon,* Zagreb, 1997., 211.

RAHNER, Karl, VORGRIMLER, Herbert, Milosrđe, u: ZIRDUM, Ivan (ur.), *Teološki rječnik,* Đakovo, 1992., 302-303.

RAHNER, Karl, VORGRIMLER, Herbert, Milost, u: ZIRDUM, Ivan (ur.), *Teološki rječnik,* Đakovo, 1992., 303-308.

STANCATI, Tommaso, Milost, u: STARIĆ, Aldo (ur.), *Enciklopedijski teološki rječnik,* Zagreb, 2009., 648-650.

STANCATI, Tommaso, Pravednost, u: STARIĆ, Aldo (ur.), *Enciklopedijski teološki rječnik,* Zagreb, 2009., 905-906.

Elektonički izvori

DE DOMINICIS, Vera, *Luca, evangelista della Misericordia di Dio*, Roma, 2018. Dostupno na: https://www.vaticano.com/ luca-evangelista-della-misericordia-di-dio/ (20. 10. 2020.).

Vangelo di Luca, introduzione, Roma, 2008. Dostupno na: http://www.giovaniemissione.it/senza-categoria/1810/vangelo-di-luca-introduzione/ (22. 10. 2020.).

Usmeni izvori

JERUMANIS, André Marie, *Teologia del peccato,* Teologia morale fondamentale III, Facoltà di teologia di Lugano, Lugano, 20. 4. 2020. [Predavanje].